

**ПРАКТИЧНЕ СМЕРНИЦЕ
ЗА СУЂЕЊЕ НА ДАЉИНУ
У СРЕДЊОЈ И ИСТОЧНОЈ
ЕУРОПИ**

ADVANCING THE RULE OF LAW

Институт CEELI је Чешка непрофитна организација са седиштем у Прагу, која је посвећена раду за опште добро кроз развој и стручно усавршавању међународне мреже судија и других правних стручњака који се залажу за унапређење владавине права. У оквиру својих иновативних програма стручног усавршавања и других активности Институт сарађује са судијама, адвокатима и представницима цивилног друштва на изградњи друштава утемељених на поштовању закона. Институт CEELI поноси се разноликошћу и квалитетом програма које је осмислио, стручним разменама које организује, као и иновативношћу свог програмског рада и трагом који оставља својим доприносом јачању владавине права у земљама где је то најпотребније. Наша настојања окренута су стварању независних, транспарентних и ефикасних правосудних система, оснаживању демократских институција, подстицању борбе против корупције, превладавању сложених сукоба, неговању људских права и подршци представницима правне струке и цивилног друштва у репресивним срединама. Седиште Института CEELI налази се у прашкој Вили Грѣбовка, историјском здању из деветнаестог века које је данас обновљено и преуређено у најсавременији конгресни центар са смештајним капацитетима за полазнике и друге кориснике.

ПРАКТИЧНЕ СМЕРНИЦЕ ЗА СУЂЕЊЕ НА ДАЉИНУ У СРЕДЊОЈ И ИСТОЧНОЈ ЕУРОПИ

Август 2021.

Друго издање 2022.

САДРЖАЈ

Захвалнице	5
Уводна реч	7
Основни појмови	9
Скраћенице	11
ПОГЛАВЉЕ 1. Могућности и изазови суђења на даљину	13
ПОГЛАВЉЕ 2. Међународни правосудни стандарди које треба поштовати	15
Подсетник	15
А. Минимални стандарди правичног суђења и приступа суду	17
Б. Право на правично суђење у контексту суђења на даљину	19
В. Национални правни оквир	24
ПОГЛАВЉЕ 3. Одређивање прикладности предмета за суђење на даљину	25
Подсетник	25
А. Општи фактори	28
Б. Проблеми доказивања	30
В. Посебна разматрања	31
Г. Техничка ограничења	32
Д. Прекогранична питања	33
Време и место	34
„Непосредно“ извођење доказа	34
„Посредно“ извођење доказа	34
Језик и услуге тумача	34
Трошкови	35
ПОГЛАВЉЕ 4. Технологије и управљање предметима	37
Подсетник	37
А. Различите технолошке платформе	39
Б. Управљање предметима	41
В. Хибридна рочишта	42
Г. Информатичка подршка (за судије, особље, учеснике итд.)	43
ПОГЛАВЉЕ 5. Практични савети за вођење рочишта на даљину	45
Подсетник	45
А. Припрема за рочиште на даљину	47

Уводна разматрања	47
Давање претходних упутстава	47
Информатичка подршка (за судије, особље и странке)	50
Заказивање рочишта	51
Вођење записника о рочишту	51
Вођење рачуна о несвесној пристраности	52
Вођење рачуна о утицају на своје стање здравља и безбедност ...	52
Б. Утврђивање идентитета странака	53
В. Начела понашања током суђења на даљину	54
На почетку рочишта	54
Достојанство	55
Поступање са учесницима који ометају рочиште - последице и санкције за ометање рочишта	56
На крају рочишта	56
Г. Комуникација између странке и адвоката	57
Д. Саслушање сведока на даљину	58
Општа разматрања	58
Припрема	58
Локација	58
Подршка за сведоке	59
Подршка и припремање рањивих сведока	59
Спречавање и поступање код незаконитог утицаја на сведоке	52
Када би суд требао прекинути или зауставити свједока у давању исказа?	61
Ђ. Јавност рочишта	62
ПОГЛАВЉЕ 6. Сигурност, приватност и чување података	63
Подсетник	63
А. Увод	65
Б. Врсте писаних доказа	67
В. Питања приватности и поверљивости	68
Неовлашћен приступ доказима	69
Локација	69
Размена датотека	69
Г. Потврђивање веродостојности докумената и гаранција сигурности података	71
Електронски потпис	72
Д. Размена и чување	74

ЗАХВАЛНИЦЕ

Овај водич израдили су Институт CEELI, чланови његове Правосудне мреже за средњу и источну Еуропу и полазници његовог првог сертификованог курса из суђења на даљину, који је одржан крајем 2020. и почетком 2021. Друга група полазника курса одржаног током 2021. и 2022. додала је одређена додатна запажања и делове. CEELI Институт захваљује Радној групи која је приликом тог курса замислила и саставила ове Практичне смернице за суђење на даљину:

*судија Gjorgji Andonov, Северна Македонија
судија Shota Bichia, Грузија
судија Ksenija Flack Makitan, Хрватска
судија Radoslava Kačerilska, Бугарска
судија Snežana Marjanović, Србија
судија Andrej Božinovski, Северна Македонија*

*У саставу радне групе за друго издање су били :
Гђа Tamar Chalidze, Грузија
Судија Betim Jahja, Северна Македонија
Судија Tina Jakuprak, Хрватска
Судија Nenad Saveski, Северна Македонија
Судија Vera Doborjginidze, Грузија*

*ЕНа овом документу радили су про боно, тј. без икакве накнаде
и у служби друштва ради помоћи судијама у њихову раду.*

*За свој драгоцен допринос изради ових Смерница захваност заслужују
и Rachel Murray, професорка међународних људских права на Универзитету
у Бристолу (УК) и директорка Центра за имплементацију људских права;
Freda Grealy, виша водитељица програма на CEELI Институту; Lilia Festa-Zaripova,
администратор курсева на CEELI институту; као и Malory Hudson
и Maggie Utecht, приправници у CEELI Институту (William & Mary Law School).*

*Овај пројект омогућен је захваљујући бесповратним средствима
и трајној помоћи Бироа за међународну борбу против трговине дрогом
и сузбијање криминала (ИНЛ) при Министарству спољних послова САД-а.*

УВОДНА РЕЧ

Институт CEELI ради на стручном усавршавању судија са простора средње и источне Европе пружајући им подршку у раду још од 2000. године. Ове Практичне смернице за суђење на даљину у средњој и источној Европи су израђене у оквиру Мреже размене судија у средњој и источној Европи. Реч је о дугогодишњој иницијативи коју је Институт покренуо 2012. и у којој учествују неки од најбољих и најспособнијих судија у успону из двадесет и једне земље у региону. Њихова редовна окупљања омогућавају размену најбоље праксе у подручју независности, интегритета и одговорности правосуђа и управљања судовима.

Суочени са пандемијом болести COVID-19, правосудни системи из свих делова региона и света морали су хитно да прилагоде своје поступање у свакодневном раду. Многи судови су били приморани на брз прелазак у дигиталну сферу. Како би одговорио на тај изазов Институт CEELI је кренуо у потрагу за решењима која би правосудним системима помогла у настојањима да одговоре на пандемију и прилагоде се коришћењу нових виртуелних платформи. Трудимо се да се ослонимо на искуства стечена у протеклих осамнаест месеци и да искористимо ту прилику како би за потребе суђења на даљину пружили трајне практичне смернице које ће се користити и након пандемије.

Наиме, верујемо ће појачани нагласак и убудуће бити на примени технологије и суђења на даљину. Напредак технолошких решења којима се поспешује суђење и гарантује успешније, правовремено и свима доступно правосуђе један је од кључних задатака сваког савременог правосудног система.

У том смислу, Институт CEELI је изнедрио ово друго проширено издање Практичних смерница за суђење на даљину у средњој и источној Европи. Реч је о наставку и допуни ранијег издања Смерница које је Институт ЦЕЕЛИ објавио у априлу 2021. Ове Смернице проистичу из расправа које смо са судијама водили приликом прошлогодишњих курсева стручног усавршавања. Ради се о интернет курсу „Најбоље праксе за суђење на даљину“, који је трајао од јесени 2020. до пролећа 2021., интернет курсу „Дигитално правосуђе у средњој и источној Европи – постизање правичности, одговорности и транспарентности“, који се одвијао од априла до јуна 2021. Смернице су плод иновативности и прилагодљивости правосуђа, а одражавају искуства, расправе и праксу чланова наше Мреже у протеклих годину дана. Овај документ замишљен је ради давања сажетог осврта на тренутно стање, изношења реалних решења и пружања практичних савета како би се поставио оквир којим ће се суђење на даљину руководити и у будућем раздобљу. Суђење на даљину саставни је део савременог правосуђа, а судије и адвокати ће морати да се и надаље убудуће прилагођавају даљем развоју тих процеса.

Овај документ битан је за судије као појединце, али и за оне одговорне који су одговорни за развој политика и смерница за правосудну праксу, па тако и за чланове судских већа, председнике судова, председнике удружења судија и све друге представнике правосуђа одговорне за уређивање радне праксе судија.

При састављању овог документа, Институт CEELI и Мрежа судија су се служили разноврсном грађом и изворима информација, па тако и политикама и препорукама целог низа међународних организација. Напоследку, напомињемо да су ове Смернице замишљене искључиво као основна начела, а не као „најбоља пракса“. Премда се у Смерницама износи низ практичних препорука, важно је нагласити да се у поступању судија мора увек руководити постојећим међународним нормама, домаћим законима, прописима и смерницама судских већа.

Већ смо напоменули да је Мрежа правосудне размене Института CEELI у априлу 2021. објавила прво издање ових Смерница у коме су дате препоруке настале у почетном раздобљу пандемије. Тај документ великим су делом израдиле судије које су учествовале у нашем првом сертификованом курсу из суђења на даљину. У овом новом и дорађеном издању Смерница огледа се цели спектар стечених искустава и праксе коју су судије из наше Мреже развили у минулих годину дана. Ове смернице биће преведене на језике земаља региона. Будете ли у том смислу имали какве посебне захтеве, молимо вас да се обратите на адресу Freda.grealy@ceeli.eu.

ОСНОВНИ ПОЈМОВИ

Уважавајући различитост појмова који се користе у појединим земљама и у појединим судовима, ови основни појмови садрже (неслужбене) дефиниције појмова који се помињу у овом документу.

- **Сигурносни систем** – процес стварања сигурносних копија датотека и корисних/неопходних података повезаних са одређеним системом за случај њиховог оштећења, брисања или губитка.
- **Брзина протока** – брзина интернет прикључка мерена количином података које је могуће пренети у одређеној јединици времена.¹
- **Одвојене просторије** – функционалност која домаћину омогућава смештање учесника у засебне виртуелне просторе (тј. просторе различите од виртуалне суднице).²
- **Управљање предметима** – систем којим се суд користи за улагање списа, чување доказа и размену неопходних писаних података између учесника и суда.
- **Веба** – приступ интернету који кориснику омогућава учествовање у видеоконференцијском или аудиоконференцијском састанку.³
- **Уређај** – електроничка опрема која се користи за потребе комуникације (нпр. телефон, таблет, рачунар).⁴
- **Електронски доказ** – свака доказна информација која је сачувана или се преноси у дигиталном облику.⁵
- **Електронски потпис** – свака врста потписа у електронском облику.⁶
- **Рочиште** – судски поступак у коме се расправља о неком правном или чињеничном питању, где се износе докази ради лакшег доношења одлуке о том питању;⁷ или службено испитивање неке грађанскоправне или казненоправне ствари која се спроводи пред судијом и у складу са законима одређене државе.⁸

¹ Врховни суд Викторије (2021.), Речник виртуелних суђења [на интернету]. Доступно на: <https://www.supremecourt.vic.gov.au/law-and-practice/virtual-hearings/virtual-hearings-glossary>

² Ibid.

³ Ibid.

⁴ Ibid.

⁵ Ibid.

⁶ SHERLOC UNODC (2021.), Електронски доказ [на интернету]. Доступно на: <https://sherloc.unodc.org/cld/topics/electronic-evidence/index.html?lng=en>

⁷ Cryptomathic (2021.), Шта је електронски потпис? [на интернету]. Доступно на:

<https://www.cryptomathic.com/products/authentication-signing/digital-signatures-faqs/what-is-an-electronic-signature>

⁸ The Free Dictionary (2021.), појам „рочиште“ [на интернету]. Доступно на: <https://legal-dictionary.thefreedictionary.com/hearing>

Encyclopedia Britannica (2021.), појам „рочиште“ [на интернету]. Доступно на: <https://www.britannica.com/topic/hearing-law>

- **Домаћин** – главни организатор рочишта на даљину.⁹
- **Хибридно рочиште** – рочиште на коме су неки од учесника присутни у судници (у правилу барем судија), а други му се путем интернета прикључују на даљину са неке друге локације.
- **Интернет пренос** – пренос звучних и/или сликовних података у стварном времену (за разлику од снимка).
- **Искључивање/укључивање звука** – могућност искључивања микрофона током видеоконференцијског или аудиоконференцијског састанка, при чему микрофон не преноси никакав звук, а тог учесника не могу чути други учесници.¹⁰
- **Платформа** – услуга комуникације (преко видеовезе и/или аудиовезе) која омогућава учествовање на дигиталним састанцима путем позива е-поштом или телефонског позива (као што су Zoom, Webex итд.).¹¹
- **Рочиште на даљину** – рочиште на коме се судије, странке, правни заступници и/или сведоци („учесници“) физички не окупљају на истој физичкој локацији, а у правилу подразумејива неку врсту видеоконференцијског или телеконференцијског система¹²; каткад се назива и „интернет“ или „виртуелно рочиште“.¹³
- **Дељење екрана** – дељење приступа одређеном екрану компјутера.¹⁴
- **Судски позив** – налог који издаје суд; на пример, писмено којим се појединцу налаже да се појави пред судом.

⁹ Врховни суд Викторије (2021.), Речник виртуелних суђења [на интернету]. Доступно на: <https://www.supremecourt.vic.gov.au/law-and-practice/virtual-hearings/virtual-hearings-glossary>

¹⁰ Врховни суд Викторије(2021.), Речник виртуелних суђења [на интернету]. Доступно на: <https://www.supremecourt.vic.gov.au/law-and-practice/virtual-hearings/virtual-hearings-glossary>

¹¹ Ibid.

¹² Врховни суд Северне Ирске, Упутство о привременој пракси 01/2020, Рочишта на даљину, <https://www.judiciaryni.uk/sites/judiciary/files/decisions/Practice%20Direction%2001-20.pdf>; Служба за правну помоћу у Мичигену (2021.), Шта очекивати на виртуелном рочишту? [на интернету]. Доступно на: <https://michiganlegalhelp.org/self-help-tools/going-court/what-expetc-virtual-hearing>

¹³ OEBS - Канцеларија за демократске институције и људска права (ODIHR), Права на правично суђење и јавноздравствене кризе (2021.), https://www.osce.org/files/f/documents/3/8/487471_0.pdf; Врховни суд Викторије (2021.), Речник виртуелних суђења [на интернету]. Доступно на: <https://www.supremecourt.vic.gov.au/law-and-practice/virtual-hearings/virtual-hearings-glossary>

¹⁴ Виде на пр. НМ Courts & Tribunal Service. (2021.), Како размењивати документа на видео рочишту преко видео платформе у облаку? [на интернету]. Доступно на: <https://www.gov.uk/government/publications/how-to-join-a-cloud-video-platform-cvp-hearing/how-to-share-documents-in-a-cloud-video-platform-video-hearing#share-your-screen>

СКРАЋЕНИЦЕ

СЕ – Савет Европе

КВЕС – Консултативно веће европских судија

СЕПЕЖ – Европска комисија за ефикасност правосуђа

ЕКЉП – Европска конвенција о људским правима

ЕСЉП – Европски суд за људска права

еИДАС – Електронска идентификација, ауторизација и услуге поверења

ГДПР – Општа уредба о заштити података

МПГПП – Међународна повеља о грађанским и политичким правима

ИТ – информациона технологија

ЛАН – локална рачунарска мрежа

ОЕБС/ОДИХР – Организација за европску безбедност и сарадњу /Канцеларија за демократске институције и људска права

ПОГЛАВЉЕ 1. МОГУЋНОСТИ И ИЗАЗОВИ СУЂЕЊА А ДАЉИНУ

Суђење на даљину се односи на одржавање рочишта или спровођење других судских радњи (укључујући размену доказа и докумената) код којих један или више учесника, укључујући и судију, нису нужно физички присутни, већ учествују користећи технологије или електронска средства. Како напомиње Организација за европску сигурност и сарадњу (ОЕСС), „таква ИТ решења обухватају видеоплатформе за одржавање рочишта на даљину, системе који омогућавају архивирање, дистрибуцију и размену докумената, дигитално управљање предметима и е-потписе. Употреба такве технологије изискује повезаност интернетом и сигурност података, као и приступ корисника судова рачунарима, камерама/веб-камерама, микрофонима, екранима и бежичном (wi-fi) умрежавању.¹⁵

Суђење на даљину пружа многе могућности:

- Дигиталне технологије могу повећати доступност и делотворност правосудних система, под условом да се притом поштују начела правичности, непристраности и независности правосуђа.¹⁶
- Нове технологије повезују људе на разне начине. Судија, странке, адвокати и сведоци нису у исто време физички присутни у судници, али су сви заједно на интернет платформи. Присутност у судници добија ново значење.
- Суђење на даљину олакшава приступ правосуђу странкама које нису на истој локацији као и суд јер им омогућава директно учествовање у поступку. Одржавање рочишта на даљину се може показати јефтинијим јер странке не носе никакве трошкове превоза, можда ће мање изостати са посла, адвокати ће им можда наплатити мању тарифу за утрошено време итд. Учествовање на даљину омогућава и одржавање рочишта која се иначе можда не би могла одржати.
- Рочишта на даљину могла би такође повећати кредибилитет судова. Судије из исте земље би могле решавати предмете без обзира на место њиховог настанка, чиме би се повећала доступност судија с одређеним стручним знањима и искуством.
- Рочишта на даљину могу се лакше одржати у разумном року, чиме се испуњава једна од претпоставки права на правично суђење.
- Рочишта на даљину могу бити јефтинија за државу јер ће у згради суда можда требати мање физичког простора за одржавање рочишта уз физичку присутност учесника. Могуће их је организовати унутар и изван

¹⁵ ОЕСС – Канцеларија за демократске институције и људска права (ODIHR), Функционисање судова у околностима пандемије болести COVID-19, Почетница, октобар 2020., стр.20.

¹⁶ СЕПЕЖ, Европски правосудни систем, Извештај о процени СЕПЕЖ-а Европског правосудног система, Извештај за 2020., <https://rm.coe.int/evaluation-report-part-1-english/16809fc058>

зграде суда, и то без учешћа одређених судских службеника и намештеника (нпр. правосудне страже).

- Размена докумената се може поједноставити. Како напомиње Консултативно веће еуропских судија (ЦЦЈЕ), „странке и њихови заступници могу приступити информацијама о предметима у којима се пред судом воде поступци и у којима учествују. Тако могу пратити ток поступка у свом предмету јер им је омогућен приступ његовој дигитализованој историји“.¹⁷
- Рочишта на даљину могла би поспешити мобилност правосудног система тако што би омогућила равномернију расподелу предмета међу судијама без обзира на њихову географску локацију.
- Рочишта на даљину могу повећати транспарентност поступака и олакшати њихово праћење припадницима јавности и представницима медија, НГО-а и академске заједнице; на пример, видеоконференције и интернет преноси могу олакшати приступ рочиштима онима који се баве праћењем рада правосудног система.¹⁸

Међутим, судови су и даље суочени са практичним изазовима суђења на даљину:

- Суђење на даљину може додатно угрозити право на правично суђење и правосудне стандарде – Суђење на даљину није прикладно за решавање свих предмета. Треба поштовати меродавне међународне стандарде правичног суђења.
- Поступци који се воде само на основу документације у папирнатом облику – У многим земљама судови се за потребе службене документације још увек користе папиром, а уз потврду веродостојности и даље је потребан совјеручни потпис. Ти судови оптерећени су пословима примања, обраде, чувања и премештања докумената.
- Тражење јавнобележничке овере¹⁹ може ограничити приступ правосуђу на даљину или у виртуелном облику због трошкова које носи и сложености поступка.
- Прелазак са привремених на трајна решења – У кризном раздобљу дигиталне процесе омогућила су привремена правила. У многим случајевима те одредбе неће надживети пандемију. Међутим, изнети су чврсти аргументи у прилог трајном померању од поступака који почивају на документима у папирнатом облику и преласку ка решењима која омогућавају рад на даљину.

¹⁷ Консултативно веће еуропских судија, Мишљење бр. 14 ЦЦЈЕ-а, Правосуђе и информационе технологије (ИТ), донесено на 12. пленарној седници ЦЦЈЕ (Стразбур, 7.-9. новембра 2011.), <https://rm.coe.int/168074816b>, тачка 5.

¹⁸ Европска комисија (2021.) Дигитализација правосуђа [на интернету]. Доступно на: https://ec.europa.eu/info/policies/justice-and-fundamental-rights/digitalisation-justice_en

¹⁹ Овера овлашћеног јавног бележника је често коришћена као метод потврде веродостојности судских докумената и поднесака странака.

ПОГЛАВЉЕ 2. МЕЂУНАРОДИ ПРАВНИ СТАНДАРДИ КОЈЕ ТРЕБА ПОШТОВАТИ

Подсетник

Међународни стандарди правичног суђења налажу следеће:

- ✓ Расправа о предмету се води пред надлежним, независним и непристрасним судом који је установљен законом
- ✓ Грантован је приступ правди.
- ✓ Странке имају право да се њихов случај испита.
- ✓ Постоји право на одбрану.
- ✓ Тужени имају право на правну помоћ у интересу правде.
- ✓ Постоји равноправност странака у поступку.
- ✓ Странке имају право на јавну расправу.
- ✓ Пресуда се мора изрећи јавно .
- ✓ Расправа се мора одржати у разумном року.
- ✓ Странке имају право на делотворан правни лек.
- ✓ Странке имају право да слободно и приватно разговарају са својим адвокатима.

У кривичним предметима оптуженом се пружају додатне гаранције:

- ✓ да без одлагања, подробно и на језику који разуме буде обавештен о природи и разлозима оптужбе против њега;
- ✓ да располаже са довољно времена и могућности за припремање одбране и да разговара са браниоцем кога сам изабере;
- ✓ да му се суди у његовој присутности и да се брани сам или уз браниоца по сопственом избору;
- ✓ да буде обавештен о својим правима ако нема свог браниоца;

- ✓ да му се увек када то налажу интереси правде, додели бранилац по службеној дужности уколико нема довољно средстава да плати браниоца;
- ✓ да испитује сведоке против себе или да постигне да се они испитају и да се обезбеди присуство и саслушање сведока одбране под истим условима који важе за сведоке оптужбе; и
- ✓ да има бесплатну помоћ тумач уколико не разуме или не говори језик који се употребљава у суду.

A. Минимални стандарди правичног суђења и приступа правди

Минимални стандарди правичног суђења и осигурања приступа суду предвиђени су међународним инструментима. Право на правично суђење утврђено је чланом 14. Међународног пакта о грађанским и политичким правима (МПГПП-а) и чланом 6. Европске конвенције о људским правима (ЕКЉП-а) и чланом 47. Повеље Европске уније о основним правима²⁰. Те гаранције укључују право:

- на правично суђење у разумном року;
- пред надлежним, независним и непристраним судом који образован на основу закона; и
- на јавној расправи.

У складу с тим одредбама, свако ко је оптужен за кривично дело ужива следећа права и минималне гаранције:

- да се сматра невиним све док му се кривица не докаже у складу са законом;
- да буде у најкраћем року, подробно и на језику који разуме обавештен о природи и разлозима оптужбе против њега;
- да располаже одговарајућим временом и условима за припрему своје одбране и разговара с браниоцем кога сам изабере;
- да му се суди без прекомерног одлагања;
- да му се суди у његовој присутности и да се брани сам или уз помоћ браниоца кога сам изабере, да буде информисан, уколико нема браниоца са тим правом; или ако нема довољно средстава да плати правну помоћ, да ову помоћ добије бесплатно, када интереси правде то захтевају;
- да испитује сведоке оптужбе или да постигне да се они испитају и да осигура присуство и испитивање сведока обране под истим условима као и сведока оптужбе;
- да има бесплатну помоћ тумача ако не разуме или не говори језик који се употребљава на суду;
- да не буде присиљен на сведочење против себе или на признање кривице.

²⁰ Видети и Венецијанска комисија Савета Европе, Контролни попис владавине права, донесен на 106. пленарној седници Венецијанске комисије (Венеција 11. и 12. марта 2016.) доступно на: https://www.venice.coe.int/images/SITE%20IMAGES/Publications/Rule_of_Law_Check_List.pdf

- Свако ко је проглашен кривим за кривично дело има право да тражи да се одлука о његовој кривици преиспита од стране вишег суда у складу са законом.
- Нико се не сме поновно оптужити или кажњавати за дело за које је био правноснажно осуђен или ослобођен у складу са законом и кривичним поступком било које земље.
- Свако има право на делотворан правни лек ако су му права прекршена.

Свако одступање од тих права мора бити привремено и подлеже провери услова нужности и пропорционалности.²¹ Основно начело владавине права мора превладавати чак и у околностима ванредног стања.

²¹ Приврени извештај о мерама донетим у државама члицама ЕУ услед кризе изазване пандемијом болести COVID-19 и њиховом утицају на демократију, владавину права и основним правима, донет на 124. интернет пленарној седници Венецијанске комисије (8. и 9. октобра 2020.) Мишљење бр. 995/2020 CDL-AD (2020)018, доступно на: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2020\)018-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2020)018-e)

Б. Право на правично суђење у контексту суђења на даљину

Када је реч о примени тих права у контексту суђења на даљину, Европски суд за људска права (ЕСЉП) дао је следећа тумачења члана 6. ЕКЉП-а у односу на рочишта и поступак на даљину:

- Учешће на даљину није нужно неспојиво са ЕКЉП-ом (*Sakhnovskiy protiv Русије*, велико веће, 2. новембра 2010.)²², али ниједну странку не би требало стављати у битно неповољнији положај (*Marcello protiv Италије*, 5. октобра 2006.).
- „Физичка присутност не мора нужно бити потребна докле год суд осигурава право на делотворно изношење аргумената (*Yevdokimov и други против Русије*, 16. фебруара 2016.).
- Правно заступање од пресудне је важности за правично суђење, иако се оно што је потребно разликује у зависности од околности предмета (*Vladimir Vasilyev против Русије*, 10. јануара 2012.).
- Појединцу се мора омогућити праћење поступка (*Gorbunov и Gorbachev против Русије*, 1. марта 2016.).
- Мора се омогућити приватна комуникација између туженог и његовог адвоката (*Trepashkin против Русије* (бр. 2), 16. децембар 2010.).

²² Суд је поновио да тај облик учествовања у поступку није... неспојив са појмом правичног суђења и јавне расправе. Међутим, подносиоцу захтева се мора омогућити да прати поступак и да буде саслушан без техничких сметњи и мора му се осигурати делотворна и поверљива комуникација са адвокатом.“ Суд је напоменуо и да би особе оптужене за кривична дела требало да „имају право да присуствују на расправном рочишту пред првостпним судом“, али да присутност нема „једнаку важност за жалбено рочиште.

Меродавна судска пракса ЕСЉП-а у вези са чланом 6. Европске конвенције о људским правима

Sahnovskij protiv Rusije, Велико веће 2. новембра 2010.

Када је реч о коришћењу видео везе у предмету Сахновскиј, „Суд је поновио да тај облик учествовања у поступку није... неспојив с појмом правичног суђења и јавне расправе. [Међутим,] подносиоцу захтева мора се омогућити да прати поступак и да буде саслушан без техничких сметњи и мора му се осигурати делотворна и поверљива комуникација са адвокатом.” Суд је напоменуо и да би особе оптужене за кривична дела требало да „имају право да присуствују расправном рочишту у првостепеном суду”, али да присутност нема „исту важност за жалбено рочиште”.

Marcello protiv Italije (бр.1), 5. октобра 2006.

У предмету *Marcello protiv Italije* ЕСЉП је нагласио да начин на који се члан 6 ЕКЉП-а примјењује на поступке пред жалбеним судом зависи од њиховог посебног значаја и од тога како се заступају и штите интереси одбране. Они поступци „у којима је реч искључиво о правним питањима, за разлику од чињеничних, могу испуњавати захтеве из члана 6 чак и ако подносиоцу захтева није омогућено да буде непосредно саслушан.” Суд је закључио да се оптуженом могу наметнути ограничења ако за то постоје оправдани разлози, у зависности од тога да ли га то лишава права на правично суђење са гледишта поступка проматраног у целини.

Jevdokimov u drugu protiv Rusije i drugi protiv Rusije, 16. фебруар 2016.

У предмету Јевдокимов радило се о физичким лицима који су се позивали на повреду члана 6. ЕКЉП-а из разлога што се нису могли лично појавити пред судом где се водио парнични поступак у коме су били странке. Наиме, у то време налазили су се у притвору, а домаће власти ускратиле су им присутност на суду зато што нису постојали прописи којима би било предвиђено довођење притвореног лица пред суд. ЕСЉП је пресудио да се чланом 6. „не гарантује право на личну присутност пред грађанским судом, већ се предвиђа уопштено право странке на делотворно изношење аргумената пред судом и на равноправност у односу на противну страну у поступку”, при чему се држави препушта да одреди како ће се та права гарантовати. ЕСЉП је даље утврдио да „јавна расправа” подразумева право на „усмену расправу”, али то право није апсолутно и у изузетним околностима може се ограничити – нпр. ако се чињенична или правна питања могу решити на основу писаних материјала.

Ако је усмена расправа одржана у првом степену, можда неће бити потребна и поводом жалбе. Кад је особа у притвору, у одређеним је околностима је може заступати адвокат. У вези с тим Суд је пресудио да је члан 6. прекршен „(и) тиме што није прописно оцењена природа парничних поступака које су подносиоци захтева покренули ради одлучивања о томе је ли њихова присутност била неопходна, већ је тежиште уместо тога стављено на недостатке у домаћем праву, као и (или) тиме што нису размотрена одговарајућа процесна решења која би подносиоцима захтева омогућила да буду саслушани”.

Vladimir Vasiljev npomus Pycuje, 10. јануар 2012.

Слично као и у предмету Јевдокимов, у предмету Владимир Васиљев против Русије радило се о физичком лицу које је тврдило да је дошло до повреде члана 6. ЕКЉП-а из разлога што се није могао лично појавити пред судом где се водио парнични поступак у коме је био странка. Наиме, у то време налазио се у притвору и није му омогућено да се у поступку заступа сам нити да је у његово име на оговарајући начин заступа нетко други. Суд је пресудио да је дошло до повреде члана 6. ст. 1. ЕКЉП-а, при чему је поновио да су начела равноправности странака и контрадикторности поступка кључне претпоставке правичног суђења. Странкама пред судом мора се „у разумним оквирима омогућити да буду саслушани те да притом располажу одговарајућим сазнањима о поднесцима и доказима изнесеним суду.” У овом случају Суд је образложио да би лични исказ у коме би Васиљев сведочио о томе како се према њему поступало док се налазио у притвору представљао неопходно сазнање из прве руке, која би било кључни део његове аргументације. Будући да му није омогућено давање исказа у поступку, Суд је пресудио да је дошло до повреде члана 6. Видети <https://www.globalhealthrights.org/vladimir-vasilyev-v-russia/>

Gorbulnov i Gorbachev npomus Pycuje, 1. март 2016.

У предмету Горбунов и Горбачев Суд је пресудио да је поступак против подносиоца захтева био неправичан јер нису створене одговарајуће претпоставке како им би се на рочиштима поводом жалбе осигурала делотворна правна помоћ. Спорна питања односила су се на: квалитет видеовезе која је осигурана оптуженима, а самим тим и на њихову могућност праћења поступка; комуникацију између подносиоца захтева и њихових адвоката (видеовеза насупрот личном контакту); и ограничења односа између адвоката и странке обзиром на поверење и разумевање (због временских и логистичких питања повезаних са приватношћу).

Trepaškin npomus Pycuje (бр. 2), 16. децембра 2010.

У предмету Трепашкин Суд није установио повреду члана 6, али нагласио је важност поверљиве комуникације између оптужених и њихових адвоката. Оптужениом би требало омогућити да се саветује са адвокатима, а да их притом не могу чути треће особе, да са својим адвокатима слободно размењује белешке и документе те да има приступ спису предмета. Још једна чињеница коју треба размотрити је начин на који се оптужени превози до зграде суда и на који му се тамо ограничава кретање, тачније, утиче ли то на његову могућност да се правилно припреми за рочиште.

Према Консултативном већу европских судија (ЦЦЈЕ-у), информациона технологија (ИТ) би требало да служи као помоћ или средство за унапређење суђења, олакшавање приступа судовима за потребе њихових корисника и учвршћивање гаранција предвиђених чланом 6. ЕКЉП-а.²³ У Мишљењу бр. 14 ЦЦЈЕ-а (Стразур, 7.-9. новембра 2011.)²⁴ износе се следеће препоруке:

- „Судије морају... отклонити све ризике за добро суђење. ИТ не сме умањити процесна права странака. Судије морају бити свесне тих ризика јер су одговорни за осигурање заштите права странака.“ (члан 7.)
- „Примена ИТ-а не би требала умањити процесне гаранције онима који немају приступ новим технологијама. Државе се морају побринути за то да се странкама које немају такав приступ пружи конкретна помоћ у том подручју.“ (члан 10.)
- „Међутим, примена ИТ-а не би требало да умањи процесне гаранције (нити утицати на састав суда), а корисника ни у ком случају не би требало да лиши права на контрадикторан поступак пред судијом, предочавање доказа у изворнику, испитивање сведока или вештака и изношење свих материјала или поднесака које сматра корисним. Притом, примена ИТ-а не би требала довести у питање одржавање обавезних рочишта и обављање других неопходних формалности прописаних законом. Исто тако, у свако доба морате задржати власт да странкама наложите појављивање пред судом, тражите предочавање докумената у њихову изворнику и испитујете сведоке. Те могућности не смеју бити осујећене захтевима у погледу сигурности.“ (члан 28.)
- „Видеоконференције могу олакшати одржавање рочишта у околностима појачане сигурности или испитивања сведока или вештака на даљину. Међутим, недостатак би им могао бити тај што вам не омогућавају толико директно или тачно запажање речи и реакција странака, сведока или вештака. Посебну пажњу требало би посветити томе да се видеоконференцијама и извођењем доказа применом те технологије ни у ком случају не наруше гаранције одбране.“ (члан 30.)
- „Улога ИТ-а требало би да се и надаље своди на надокнађивање и поједностављење процесних корака који доводе до доношења индивидуализоване одлуке о меритуму предмета. ИТ не може заменити улогу судије у испитивању и оцени тежине чињеничних доказа у предмету, одређивању меродавног права и доношењу одлуке без икаквих ограничења осим оних прописаних законом.“ (члан 31.)

²³ Консултативно веће европских судија, Мишљење бр. 14 ССЈЕ-а, Правосуђе и информационе технологије (ИТ), донето на 12. пленарној седници ССЈЕ-а (Стразур, 7.-9. новембар 2011.), <https://rm.coe.int/168074816b>, тачка 5.

²⁴ Консултативно веће европских судија, Мишљење бр. 14 ССЈЕ-а, Правосуђе и информационе технологије (ИТ), донето на 12. пленарној седници ССЈЕ-а (Стразур, 7.-9. новембар 2011.), <https://rm.coe.int/168074816b>

- „Судије би требале да учествују у доношењу свих одлука о успостављању и развоју ИТ-а у правосудном систему.
- Мора се водити рачуна о потребама особа које се нису у могућности да се служе средствима ИТ-а.
- Судије морају у свако доба задржати овлашћење да странкама наложе појављивање пред судом, траже предочавање докумената у њиховом изворнику и испитују сведоке.
- ИТ не би требало да утиче на овлашћења судија и да угрожава основна начела садржана у Конвенцији.“²⁵

Требали бисте свакако водити рачуна о потреби да се побринете за то да тужени и други учесници у потпуности искористе све гаранције на које имају право. Одређена истраживања показују да они који се пред судом појављују на даљину можда нису толико склони тражити правно заступање јер такав поступак каткад сматрају мање легитимним или озбиљним.²⁶

²⁵ Ibid, Одељак Ф.

²⁶ Ingrid V. Eagly, Учествовање на даљину у имиграционим поступцима, 109 Nw. U. L. Rev. 933 (2015.), <https://scholarlycommons.law.northwestern.edu/nulr/vol109/iss4/2>; Fielding, N., Braun, S. i Hieke, G. (2020). Евалуација видеоконференцијског суђења, Канцеларија начелнице за полицијске послове и борбу против криминала у Sussexу i Универзитет Surrey, <https://www.sussex-pcc.gov.uk/media/4862/vej-final-report-ver-12.pdf>

В. Национални правни оквир

Национални правни оквир за одржавање рочишта на даљину садржи основна упутства за судове и учеснике у поступку. Ако поступци на даљину нису уређени законским одредбама домаћег права, њихово спровођење може подједнако бити изводљиво у зависности од других важећих процесних стандарда и прописа. Као судија, требало би:

- да се ослоните на своје домаће законодавство када одлучујете о томе хоћете ли рочиште одржати на даљину или уз физичку присутност учесника. Суд не би требало да организује рочиште на даљину ако је то забрањено законом.
- да пажљиво проучите домаће законодавство како бисте били сигурни да рочиште на даљину неће бити у супротности ни са неком законском одредбом.
- размотрити све смернице и друге савете које су објавила виша правосудна тела државе (нпр. правосудни савет), а који су у новије време израђени и стављени на располагање у многим земљама и у којима се описује како водити рочишта и поступке на даљину.
- размотрити и помагала која су можда развили домаћи адвокати и адвокатске коморе. На пример, Веће адвокатских комора Европе (ЦЦБЕ) такође је израдило Смернице за употребу средстава за рад адвоката и вођење судских поступака на даљину.²⁷

²⁷ ЦСБЕ, Смернице за употребз средстава за рад адвоката и вођење судских поступака на даљину, 27. новембра 2020., https://www.ccbe.eu/fileadmin/speciality_distribution/public/documents/SURVEILLANCE/SVL_Position_papers/EN_SVL_20201127_CCBE-Guidance-on-the-use-of-remote-working-tools-by-lawyers-and-remote-court-proceedings.pdf

ПОГЛАВЉЕ 3. ОДРЕЂИВАЊЕ ПРИКЛАДНОСТИ ПРЕДМЕТА ЗА СУЂЕЊЕ НА ДАЉИНУ

Подсетиник

Потребно је размотрити опште услове као што су:

- ✓ сложеност доказа
- ✓ јесу ли странке дале пристанак
- ✓ налази ли се особа у притвору
- ✓ рокови
- ✓ има ли тужени правног заступника
- ✓ трајање рочишта
- ✓ провера аутентичности докумената
- ✓ треба ли рочиште бити отворено за јавност
- ✓ околности у којима се налазе учесници
- ✓ трошкови
- ✓ рањивост учесника
- ✓ врста предмета

Питања која се тичу доказивања:

- ✓ Како поступати с доказима?
- ✓ Имају ли странке приступ скенираним верзијама доказа?
- ✓ Нуди ли ИТ платформа суда могућност учитавања доказа?
- ✓ Користи ли се службена адреса е-поште суда за потребе преписке?

Посебна разматрања у случају предмета који се собом носе посебне изазове:

- ✓ деца и малолетници

- ✓ инвалидитет странака
- ✓ случајеви сексуалног насиља и насиља у породици
- ✓ потреба за услугама тумача или другом посебном подршком
- ✓ предмети у којима је испитивање материјалних доказа од пресудне важности

Техничка ограничења:

- ✓ тражење информација о техничким могућностима учесника
- ✓ Имају ли учесници приступ потребним технологијама и ако га немају, могу ли се пронаћи алтернативна решења?
- ✓ Хоће ли постојати могућност поверљиве комуникације?
- ✓ примереност интернет прикључка суда
- ✓ доступност камере и микрофона у судници
- ✓ разматрање могућности да се рочиште одржи у више делова како би се избегао дуготрајан боравак пред екраном

Прекогранична питања:

- ✓ У захтеву треба тачно навести потребе у погледу видеовезе и битне техничке појединости.
- ✓ Суд одређује време и место одржавања рочишта на даљину.
- ✓ У захтеву треба навести ко ће све бити подвргнут унакрсном испитивању и ко ће га спроводити.
- ✓ На рочишту треба утврдити локацију и идентитет сведока/вештака.
- ✓ Докази се морају изнети на језику или превести на језик на коме их је могуће извести.
- ✓ Тумачи, ако су потребни, треба да буду регистровани и да располажу искуством неопходним за тумачење у околностима рочишта на даљину.
- ✓ Треба унапред повести рачуна о локацији тумача чије ће се услуге користити за потребе рочишта на даљину.

- ✓ Треба повести рачуна о трошковима, па тако и о могућностима да се од страних тела затраже одговарајући обрасци ради тражења накнаде трошкова.
- ✓ Према потреби, страном правосудном телом може тражити накнаду трошкова насталих коришћењем видеовезе.

На вама је као судији да на крају одлучите је ли одређени поступак прикладан за вођење на даљину.

A. Општи услови

При доношењу те одлуке може вам помоћи више фактора:

- Неспорни предмети, предмети у којима је постигнут процесни споразум и предрасправна рочишта могу бити прикладнији за поступање на даљину него што су то припремна рочишта, посебно у кривичним предметима.
- Јесу ли странке дале пристанак?
- Налази ли с особа у притвору?
 - Може ли се у притворским просторијама осигурати одговарајући интернет прикључак?
 - Хоће ли одржавање рочишта на даљину убрзати поступак?
- Постоје ли рокови у којима треба одржати расправу о предмету (нпр. разматрање питања брзог решавања предмета и потребе одржавања рочишта у разумном року)?
- Колико је учесника (наиме, њихов број може исто тако утицати на трајање рочишта и створити додатне техничке изазове)?
- Имају ли странке правне заступнике?
- Трајање рочишта (нпр. ако је реч о припремном рочишту у трајању мањем од сат времена)
 - У стечајном или предстечајном поступку повериоце би можда било корисно поделити у групе и одржати засебно рочиште за сваку поједину групу кад то буде могуће. Тако ћете имати бољу контролу над читавим поступком и избећи ситуације у којима би вам се на екрану истовремено појавио велики број поверилаца
- Да ли је могућа провера веродостојности докумената и провера идентитета, нпр. помоћу електронског потписа?
- Ако су докази неспорни или нису сложени, предмет може бити прикладнији за поступак на даљину. На пример:
 - једноставнији грађански предмети као што су спорови мале вредности;
 - неспорна питања;

- привредни спорови повезани с наплатом потраживања, при чему су чињенице предмета јасне и нема потребе за извођењем додатних доказа осим докумената у папирнатој облику.
- Како ће се омогућити учествовање јавности?
- Налазе ли се учесници у посебним околностима које иду у прилог одржавању рочишта на даљину или га налажу (нпр. пребивалиште у некој другој земљи, путни трошкови, здравствена питања, физичка сигурност и заштита или други разлози из којих се не би могли појавити на суду)?
- Јесу ли учесници рањиве особе односно особе с инвалидитетом и хоће ли им то ограничити могућност пуног учествовања, било физичким појављивањем на суду или преко интернета.

Располажу ли учесници довољним информатичким знањима која су им потребна како би приступили и учествовали у рочишту на даљину?

Б. Питање доказивања

При одређивању прикладности један од фактора може бити и природа доказа:

- Ако се одлучите за решавање предмета на даљину, имајте на уму да ћете морати решити и питање примања, слања и испитивања доказа, предлога и одлука на даљину.
- Хоће ли бити довољно ако странке имају скениране верзије доказа и ако се испитивале су их дељењем на екрану са свим осталим учесницима (на пример, ако су докази искључиво писани документи, а њихови изворници се чувају у суду).
- Проучите ИТ платформу којом се служи ваш суд и проверите нуди ли странкама могућност читавања доказа и могу ли странке на даљину прегледати властите датотеке и датотеке других учесника.
- Ако нема никаквих других решења, размотрите могућност коришћења службене адресе е-поште суда за потребе размене докумената са странкама.

В. Посебна разматрања

Када је реч о рочиштима на даљину, посебни изазови могу се јавити у следећим случајевима:

- предмети који укључују децу или малолетнике;
- одређене казненоправне ствари;
- странке са одређеним врстама инвалидитета;
- случајеви сексуалног насиља или насиља у породици;
- предмети у којима су потребне услуге тумача или други облици посебне подршке и помоћи;
- предмети у којима је од пресудне важности да судија и вештаци испитају материјалне доказе.

Г. Техничка ограничења

Када разматрате прикладност предмета за суђење на даљину, требало би водити рачуна о технолошким могућностима суда, странака, адвоката и других учесника. Пре рочишта неопходно је утврдити следеће:

- Какве су техничке могућности странака?
- Имају ли учесници имају приступ технологијама које су потребне како би им се омогућило пуно учествовање (нпр. одговарајући проток, аудиовизуелну опрему итд.)?
- Ако учесници не располажу потребном опремом, могу ли се пронаћи алтернативна решења као на пример коришћења службених просторија адвоката, јавних бележника или других особа с јавним овлашћењима?
- Хоће ли учесницима бити омогућена поверљива комуникација са њиховим правним заступницима током рочишта на даљину?
- Каква је интернет инфраструктура суда и подржава ли платформу којом се желите користити (то питање проверите са судским службеником задуженим за ИТ)?
- Постоје ли у судници из које ћете водити рочиште на даљину одговарајућа камера и микрофон који ће вам омогућити да вас учесници чују и виде без непрестаних сметњи?
- Може ли се рочиште поделити на више делова у разумном трајању како би се скратило време проведено пред екраном?

Д. Прекогранична питања

При разматрању рочишта на даљину у прекограничним стварима, примењује се Уредба већа (ЕЗ) 1206/2001. Сврха би требало да буде та да се олакша присутност и учествовање странака и њихових правних заступника у извођењу доказа, као и да им се омогући стварно изношење доказа.

Потребно је успоставити везу између суднице у којој се одржава рочиште (суд који упућује захтев) и суднице или друге локације у иностраној држави у којој се износе докази (замољена држава). Странке, њихови правни заступници и судија могу се налазити у једној (домаћој) држави, а друге странке, правни заступници и/или сведок/сведоци у некој другој (иностраној) држави. Ако сведок није на суду, можда ће бити могуће да се саслуша и без добијања претходне дозволе те друге државе.

- Пре саслушања сведока/вештака/странке у некој иностраној држави, требало би проверити може ли их судија неке друге државе саслушати путем интернета уз одобрење или без одобрења надлежног тела те стране државе.
- Биће потребно проверити све билатералне/мултилатералне и/или друге споразуме, ако се примењују.

У захтеву за одржавање (судског) рочишта на даљину путем видеовезе или интернета, замољену (страну) државу је потребно обавестити о свим појединостима и предложити техничка средства помоћу којих би се пружала таква међународна правна помоћ. Сва даља комуникација у вези са међусобним достављањем потребних података и одређивањем рокова требала би се одвијати посредством надлежног тела (нпр. министарства правосуђа).

Требала би се примењивати следећа начела:

- Према Уредби Већа 1206/2001, захтеву за одржавање видеоконференције или телеконференције требало би удовољити, осим ако није усклађен са правом замољене државе.
- Успостављање видеовезе зависи од одобрења замољеног тела и о доступности опреме и техничке подршке. Може се затражити дозвола за коришћење видеовезе. Пре службеног подношења захтева било би корисно обратити се телу замољене државе како би се потврдила могућност кориштења видеовезе
- У захтеву би требало тачно навести потребе у погледу видео везе, па тако и то да ли је потребна додатна помоћ, да ли је доступна и/или потребна одређена опрема или уређаји (нпр. ради лакшег преноса сликовних датотека између две локације у стварном времену), као и све битне техничке појединости, већ према потребама сведока/вештака/других учесника.

Успостављање видеовезе ће можда бити у супротности са домаћим правом друге државе, можда ће је бити немогуће спровести због њене унутрашње праксе и поступка, а можда ће се јавити и тешкоће практичне природе. Ако у таквим случајевима странке и/или сведоци дају исказ из свог стана или неког другог простора, судија из домаће државе мора их испитати у складу са поступком и правом државе у којој се поступак одвија.

Време и место

- Суд одређује време и место одржавања рочишта на даљину, при чему наводи све битне услове у погледу видеовезе и води рачуна о временским разликама и другим посебним околностима.
- Ако се користе просторије страног/замољеног суда, време и место одржавања рочишта на даљину одређују се на основу саветовања/договора између судова/тела.
- У захтеву/судском позиву требало би напоменути/навести желе ли правни заступници који се налазе у домаћој држави/држави која је упутила захтев, унакрсно испитати сведока/вештака путем видеовезе у страниј/замољеној држави.
- У неким земљама правним заступницима из других држава није дозвољено унакрсно испитивање, иако и то може бити дозвољено ако је адвокат из домаће државе овлашћен да обавља адвокатски позив на подручју стране државе.

„Непосредно“ извођење доказа

Пре почетка рочишта, судија би требало да:

- провери локацију сведока/вештака;
- увери се да је сведок/вештак вољан дати исказ путем видеовезе/на даљину;
- одреди како ће се утврдити идентитет странке/сведока/вештака.

„Посредно“ изношење доказа

Ако се докази достављају или износе из неке стране земље, суд те земље мора спровести испитивање (на начин и према поступку у складу с домаћим правом те стране државе).

Језик и услуге тумача

- Докази се морају изнети на језику или превести на језик на коме их је могуће извести, то јест, језик суда државе која је упутила захтев.

- Ако су неком сведоку или вештаку потребне услуге тумача, организатори рочишта које се одржава путем видеовезе требало би да поведу рачуна о квалификацијама и искуству тумача, посебно у околностима коришћења технологије видеовезе и спровођења рочишта на даљину.
- У неким земљама постоји списак регистрованих овлашћених и заклетих тумача и преводилаца.
- Обично се користи консекутивно превођење које је пожељно ако се тумач и сведок или вештак налазе на две различите локације јер олакшава појашњавање и друге интервенције.
- Симултано превођење, које је захтевније, изискује постављање преводитељске кабине и посебне опреме те може захтевати ангажман више тумача.
- Локација тумача чије ће се услуге користити за потребе рочишта на даљину свакако је питање о коме би требало унапред повести рачуна: хоће ли тумач бити на некој удаљеној локацији на којој се налази и сведок или ће бити на главној, домаћој локацији.

Трошкови

- Треба повести рачуна о трошковима, па тако и могућности да се од страног/ замољеног тела затраже одговарајући обрасци ради тражења накнаде трошкова.
- Према потреби, страно правосудно тело у замољеној држави може тражити накнаду трошкова насталих коришћењем видеовезе, што укључује накнаде за пренос, накнаде за најам опреме и техничку подршку, накнаде за коришћење опреме за видеовезу, телекомуникацијске накнаде (нпр. за кориштење интернет или телефонског прикључка), накнаде за техничаре и спољне даваоце видео-услуга те судске трошкове (нпр. плаћање прековременог рада кад се рочиште путем видеовезе одржава изван редовног радног времена). Неки судови могу имати и фиксне трошкове.

ПОГЛАВЉЕ 4. ТЕХНОЛОГИЈЕ И УПРАВЉАЊЕ ПРЕДМЕТИМА

Подсетник

При разматрању примене различитих информационих платформи, размислите о следећем:

- ✓ Лакоћа руковања и поузданост
- ✓ Слика суднице на екрану
- ✓ Сигурност и заштићеност платформе (платформи)
- ✓ Средства за контролу над поступком, што укључује могућност укључивања и искључивања микрофона учесника
- ✓ Могућности платформе да осигура јавност рочишта;
- ✓ Једнаке могућности учествовања за све странке, што укључује и функцију ћаскања
- ✓ Прилагођеност и приступачност особама с инвалидитетом
- ✓ Могућност осигуравања поверљиве комуникације између странке и адвоката
- ✓ Могућност преласка из стварне у виртуелну судницу
- ✓ Могућност снимања поступка
- ✓ Могућност да се снимање паузира
- ✓ Место чувања снимка дигиталног рочишта
- ✓ Потребни капацитети сервера
- ✓ Начин позивања учесника
- ✓ Могућност заказивања рочишта путем информационе платформе
- ✓ Могућност платформе да подржи или обухвати услугу вођења записника
- ✓ Могућност платформе да обухвати услуге писаног и усменог превођења

- ✓ Могућност преноса путем интернета уживо или web feeda за одговарајуће поступке.

A. Различите информационе платформе

Судови на простору средње и источне Еурпе данас се користе целим низом прихватљивих програмских платформи као што су Cisco's Webex, Zoom, JITSI, Google Meet, Microsoft Teams, Skype, Polycom Real Presence, BlueJeans, PEXIP i TrueConf, а неки судови користе и платформе развијене по наруџбини. Приликом бирања платформе за вођење поступка на даљину, судије би требало да размотре седеће:

- Колико је лака за коришћење?
- Је ли поуздана?
- Може ли да осигура одговарајући квалитет слике судије, суднице и учесника на екрану рачунара?
- Је ли довољно заштићена од сигурносних претњи?
- Нуди ли одговарајуће алате како би судија имао контролу над поступком и спречио злоупотребе?
- Пружа ли свим странкама једнаке могућности учествовања?
- Омогућава ли судији и странкама да имају контролу при испитивања сведока?

При упоређивању платформи можда би било корисно размислити и о следећем:

- Нуди ли платформа сличне начине или више начина за вођење поступка у односу на рочиште које се одржава уз присутност учесника у судници?
- Који је капацитет мрежног сервера потребан за ефикасно функционисање?
- Које су функције снимања рочишта на располагању?
- Ствара ли се након сваке паузе засебна датотека или програм омогућава паузирање и наставак снимања?
- Где се чувају снимци (на локалном рачунару или у облаку)?
- Како се позивају учесници (нпр. е-поштом)?
- Може ли се укључивати и искључивати микрофон сваког учесника у поступку?
- Нуди ли се функција ћаскања?
- У ком је року могуће заказати рочиште (нпр. најмање/највише времена у коме је то могуће учинити унапред)?

- У којој је мери платформа доступна особама с инвалидитетом (нпр. слепима и слабовидима, глувима, особама са смањеним интелектуалним способностима итд.) или другим рањивим особама?
- На који су начин омогућене услуге вођења записника, као и писаног и усменог превођења?
- Може ли платформа осигурати интернет пренос уживо или web feed у поступцима који су отворени за јавност и нуди ли могућности за стављање тих садржаја на располагање медијима.

Б. Управљање предметима

Ако је не располагању, дигитално управљање предметима служи за ефикасно вођење списка, чување доказа и размену потребних писмена између учесника у поступку и суда. Неки од тих система не само да омогућавају комуникацију учесника на даљину, већ осигуравају и висок ниво заштите, такође омогућавају и проверу аутентичности докумената, доделу предмета и заказивање рочишта.

У неким државама списи се воде и у папирном и у електронском облику, док се у другим службени спис предмета могу водити само у папирном облику. Требало би имати на уму да код претварања електронских доказа у папирни облик може доћи до губитка одређених података. Наиме, електронске датотеке садрже и „метаподатке“ који представљају електронске информације о другим подацима, а могу се изгубити при претварању датотеке у папирни документ. На пример, електронски подаци садрже информације о аутору и датуму настанка документа, као и о свим његовим изменама. Ако се суду предочавају искључиво штампани електронски подаци (нпр. порука е-поште), неки од тих метаподатака ће бити изгубљени.

В. Хибридна рочишта

Многим судовима на располагању је и могућност заказивања „хибридног“ рочишта на коме су неки учесници присутни у судници, а остали се укључују на рочиште на даљину. Тада би требало размотрити више питања:

- Трeбало би се побринути за то да се странкама објасне све предности и недостаци учествовања у поступку у судници и на даљину, тако да их странке разумеју, те да дају свој у потпуности информисан пристанак, а све како би се поштовало начело равноправности странака у поступку.
- Имајте на уму да хибридна рочишта са собом носе нове врсте могућих техничких проблеме, посебно у погледу смештаја микрофона и камера. Ако је могуће, са особљем за информатичку подршку би се требало унапред договорити о природи предвиђеног хибридног рочишта.
- Свим учесницима, без обзира на то јесу ли присутни у судници или на даљину, требало би омогућити потпуно и равноправно учешће у поступку. То се може постићи тако што ће суд стално проверавати квалитет везе, тј. могућност учесника да говоре, чују и виде све шта се догађа.
- Ако је учесник који се појављује на даљину сведок, суд би требао да размотри питања утврђивања идентитета, поузданости и веродостојности сведока, као и његове неизложености утицају других особа.

Г. Информатичка подршка (за судије, особље, учеснике итд.)

Следеће смернице замишљене су ради помоћи судијама у разумевању технологије потребне за вођење рочишта и поступака на даљину.

- Сви судови требало би да располажу одговарајућом хардверском и серверском опремом, квалитетном интернет везом и потребним капацитетима за чување за потребе судија и судског особља.
- Требало би да постоји мрежни портал који повезује линковима попис расправа и рочишта, а према потреби и место за регистрацију.
- Требало би да постоји систем за електронску доставу судских писмена.
- Суду би требало бити омогућено одржавање, управљање, праћење и сигурно чување централизованих база података. Те базе података требало би да обухвате базе за електронску доставу судских писмена, за вођење казнене евиденције и за објаву судских одлука. Трeбала би постојати и могућност вођења електронске архиве и чувања података.
- Будући да је радно окружење на суду осетљиво, што се односи на састав, податке и њихове кориснике, потребан је највиша могући степен сигурности.
- Требало би донети јасна правила како би се странкама и другим учесницима, па тако и сведоцима и вештацима, осигурала заштита права на приватност.
- Странке и други учесници можда се неће најбоље сналазити са коришћењем софтвера, тако да и они имају право на информатичку подршку.
- Као судија, мораћете добро познавати технологију како бисте унапред обавили потребне припреме и несметано водили рочиште.
- Требало би да се упознате са „меким“ вештинама у комуникацији како бисте се путем интернета могли опходити са разним странкама и успешније се носити са изазовима и притисцима повезаним са учествовањем у суђењу на даљину.
- Судском особљу и судијама требало би омогућити стално стручно усавршавање ради подизања свести о питањима сигурности и упознавања са разним технологијама. Иако је информатичка подршка пожељна, можда неће увек бити доступна.
- Потребно је осигурати техничко и информатичко стручно особље како би се судијама пружила подршка у вођењу рочишта и поступака на даљину и како би им се омогућило да се усредсреде на судски поступак, осигурају приступ правосуђу и избегну кашњења.

- Судије би требало да похађају обвезну обуку ради усвајања информатичких вештина како би могли очувати ауторитет суда, осигурати приступ правосуђу, поштовати право на правично суђење и осигурати транспарентност током поступака на даљину.

ПОГЛАВЉЕ 5. ПРАКТИЧНИ САВЕТИ ЗА УПРАВЉАЊЕ РОЧИШТИМА НА ДАЉИНУ

Подсетник

- ✓ За успешно одржавање рочишта на даљину кључна је припрема.
- ✓ Неизоставна је претходна обука за употребу релевантне ИТ платформе.
- ✓ Достојанство и ауторитет суднице у поступцима на даљину морају се очувати коришћењем формалног језика, одевања и прилагођених ритуала као и са одговарајућим поступањем са учесницима који ометају поступак.
- ✓ Суд би требао да створи сигурно и заштићено окружење за све учеснике
- ✓ Отвореност за јавност мора се осигурати кад год је то прописано законом.

Приликом припреме за рочиште на даљину потребно је проћи кроз следећа питања:

- ✓ Да ли је поступак на даљину прикладан за конкретни предмет обзиром на законски оквир и предмет спора?
- ✓ Да ли су странке дале пристанак?
- ✓ Да ли се водило рачуна о потребама рањивих учесника и учесника с инвалидитетом?
- ✓ Што је прикладније – „хибридно рочиште“ или рочиште на даљину?
- ✓ Које се припремне активности могу одрадiti пре рочишта?

Питања која је потребно да се размотре у току рочишта на даљину:

- ✓ Које су могућности на располагању за проверу идентитета учесника на даљину?
- ✓ Када и како објаснити правила и начин одвијања поступка и техничка питања?

- ✓ Како се постарати за примерено понашање учесника у току рочишта?
- ✓ Како ћете објаснити и примијенити правила која се односе на учеснике који ометају поступак?
- ✓ Како ће се осигурати поверљива комуникација странке и адвоката?
- ✓ Како ћете спречити незаконит утицај на сведоке који дају исказ на даљину?
- ✓ Како ћете изрећи пресуду?
- ✓ Како ћете осигурати отвореност рочишта за јавност?

A. Припрема за рочиште на даљину

Уводна разматрања

Да бисте осигурали примерено одвијање рочишта, ви (и судско особље) морате да се унапред припремите.

- Утврдите колико су учесници упознати са употребом технологије учешћа на даљину и колико су у томе искусни, јер би вам то могло помоћи у избегавању потешкоћа током рочишта. Неки учесници можда слабо познају програм или друга техничка питања која се јављају на рочиштима на даљину и можда им није јасно како да учествују. Пружањем информација (и, по потреби, обуком) пре рочишта могли би се избећи проблеми након што оно почне.
- Свакако је препоручљиво да се учесници кад год је то могуће укључују на рочиште стабилном интернет везом путем LAN-а/Etherneta, а не бежичним (WiFi) прикључком. Суд би на то морао упозорити учеснике пре рочишта.
- Пре рочишта испробајте опрему и програмску платформу, упознајте се са начином употребе одабране платформе и побрините се за то да се и други са тим упознају.
- Суд би морао предвидети довољно времена за рочиште на даљину.
- Требало би сигурно руковати технологијом и опремом потребном за рочиште на даљину. Међутим, техничке потешкоће се догађају и треба их очекивати па бисте, ако је могуће, на располагању морали имати стручњака за ИТ ради помоћи у решавању техничких проблема током рочишта.
- Пре почетка рочишта потребно је проверити све техничке поставке и обавити пробу, што укључује и пробне позиве учесницима да бисте се уверили да сви имају добру везу.
- За рочиште би требало да се припремите и физички и психички обзиром на дејство које дуготрајна усредсређеност на екран може имати на ваше здравље.

Давање претходних упутстава

Учесницима је пре рочишта потребно дати упутства о пожељном понашању, обвезама и поступцима који ће се примењивати током рочишта. Та би упутства требало објавити на интернет страницама суда, илустровати их или допунити видеоводичима.

- Побрините се за то да неко од помоћног или административног особља прикупи адресе е-поште свих учесника како би им се послао позив на рочиште. Ако неки учесник нема адресу е-поште, то лице се може замолити да је отвори.

- Размотрите хоће ли правила за рочиште на даљину бити иста као и за рочиште у судници и како ће се та правила примењивати на рочиште на даљину.
- У склопу припрема за рочиште суд би странкама требало унапред да пошаље (е-поштом или преко судског курира) упутства, правила понашања и одговарајућа упозорења. Подсетите странке да код себе морају имати службену идентификациону исправу ради провере идентитета. Том приликом може да се пошаље и линк за рочиште на даљину.
- У случајевима кад странкама шаље судски позив или какав други налог којим се заказује термин рочишта, суд би учесницима требало да пошаље електронски налог или судски позив који садржи исте податке као и у случају рочишта која се не одржавају на даљину. Кључно је да такав налог или судски позив буде састављен тако да буде сасвим јасно да ће се рочиште одржати на даљину.
- У идеалном случају би судско особље, а не ви као судија, требало да се побрине за то да рочиште на даљину буде добро припремљено. У том смислу, судско особље требало би обавити следеће:
 - проверити техничку опремљености странака за учешће на рочишту;
 - послати учесницима упутства о начину коришћења платформе и све податке за контакт у случају техничких питања или других потешкоћа са приступањем рочишту на даљину;
 - унапред послати е-поштом обрасце (нпр. текст заклетве) и податке за пријаву на рочиште, већ према потреби;
 - понудити учесницима пробу веза пре рочишта, што укључује и пробни позив на дан рочишта;
 - затражити од свих учесника да назову односно пријаве се преко рачунара непосредно пре предвиђеног почетка рочишта;
- Потребно је потврдити да је линк за програмску платформу исправан и да ради.
- Судија и учесници морају да буду примерено одевени према правилима одевања и обичајима конкретног суда. Нарочито је важно да се то разјасни пре рочишта обзиром на то да ће се неки учесници можда прикључити рочишту из сопственог дома. Ако неко није примерено одевен, требало би да га упозорите и тражите да се пресвуче. Суд би морао унапред упутити учеснике у та правила.
- Од учесника је из предострожности препоручљиво затражити пристанак на учествовање на рочишту на даљину, чак и ако закон то не налаже.

- На самом почетку рочишта на даљину требало би да се уверите да су сви присутни примили и схватили упутства, да су свесни својих обвеза, ограничења и правила понашања. Поновите им правила на почетку рочишта, јасно им и потанко објасните како ће се рочиште одвијати и какве ће бити последице ометања поступка.
- Унапред одлучите како ћете поступити у следећим ситуацијама на рочишту:
 - како ћете изрицати упозорења;
 - како ћете искључивати микрофоне не бисте ли прекинули упадице, ометање поступка или непримерено понашање (нпр. коришћење функције „искључи све микрофоне“ не бисте ли избегли могуће приговоре да неког учесника неправедно искључујете);
 - унапред одредите у којим ће околностима можда бити неизбежно да се странка искључи или удаљи са рочишта, те како је то могуће учинити на конкретној платформи;
 - како ћете прекинути или одложити рочиште;
 - како сачинити и сачувати неопходне снимке или записник са рочишта;
 - како ћете у записник са рочишта уносити забелешке о томе шта се догодило;
 - побрините се за то да сви учесници буду упознати с меродавним правилима
- Требало би да будете упознати са околностима и физичком локацијом свих учесника, што укључује и то учествују ли у поступку из иностранства. Ако нека странка учествује из иностранства, суд мора претходно утврдити смеју ли се конкретан програм и поступци предвиђени за рочиште на даљину користити у тој страниј земљи.
- Предмети у којима је реч о насиљу у породици или полном злостављању захтевају нарочито осетљиво поступање. Ако је рочиште затворено за јавност (нпр. породични предмети, насиље у породици или сексуално злостављање), странке би требало да се појаве саме, осим ако им допустите да им нетко буде у пратњи. На пример, у предметима где су деца сведоци или жртве, могуће је обвезно присуство родитеља, психолога или социјалног радника. Према потреби, требало би да размотрите да ли би, обзиром на изазове који би се могли јавити, такво рочиште требало одржати искључиво у судници.

Информациона подршка (за судију, особље и странке)

Колико год ви и странке били вешти у употреби одговарајуће технологије, биће вам потребна информациона подршка за случај да се током рочишта јаве потешкоће.

- За потребе суда требало би осигурати повећан број стручњака за ИТ. Стручњак за ИТ који је на располагању током рочишта на даљину гарантује сигурност и стабилност поступка.
- Биће вам потребно добро познавање технологије како бисте могли обавити све неопходне припреме и несметано водити рочиште. Ви и ваше судско особље требало би да прођете обуку у вези с различитим технологијама потребним за одржавање рочишта на даљину и судским бонтоном примерено прилагођеним за такав рад јер, иако је пожељна, информациона подршка можда неће увек бити при руци.
- Квалитетна информациона подршка омогућава вам да се усредсредите на материјалне и процесне аспекте рочишта.
- Информационом подршком технички прекиди и кашњења своде се на најмању могућу меру.
- Странке и други учесници можда нису подједнако вешти у употреби програма који се користи, тако да и они имају право на информациону подршку.
- Упознајте се са „меким вештинама“ (soft skills) потребним за интернет комуникацију са различитим странкама и учесницима како бисте се лакше носили са изазовима и стресом повезаним са суђењем на даљину.
- У зависности од тога одакле одређена особа даје свој исказ, могуће је дати упутства којима се од учесника тражи да провере:
 - расвету;
 - позадину;
 - звук; и
 - угао и позицију камере (како би се осигурало да захвата целу просторију, као и покрете руку, изразе лица учесника итд.

Заказивање рочишта

- Када заказујете рочиште требало би да знате да ли се учесници јављају из различитих временских зона или других земаља.

- Издвојите више времена него што бисте га предвидели за слично рочиште у судници, при чему, на пример, треба водити рачуна о могућим техничким тешкоћама, кашњењима, потреби за објашњавањем процедуре, нужности понављања исказа због лоше везе итд.
- Можда ће бити потребне чешће паузе, обзиром на то да су истраживања указала на могуће психичке последице попут „замора од Zoomа“.²⁸
- Размотрите могућност да учесницима наложите да пре рочишта пошаљу своју скенирану идентификациону исправу.
- Према потреби, побрините се за то да се учесницима који иначе не би имали приступ рочишту на даљину, осигура потребна технологија и опрема. То укључује и омогућавање одговарајућег приступа особама са инвалидитетом слично како би им се омогућило да учествују на рочишту у судници.

Вођење записника о рочишту

Израда писаног записника о рочишту на даљину може са собом носити одређене потешкоће у смислу његова састављања, потписивања и превођења у писани облик:

- Рочиште би требало снимати ако то налаже домаће право.
- Размотрите хоћете ли снимати видеорочишта у случајевима када домаће право или прописи допуштају снимање рочишта (или када домаће право не садржи никакве одредбе у том смислу).
- Према потреби, суд би требало да сачини записник са рочишта и да га пошаље учесницима е-поштом на проверу и потписивање, по могућности у електронском облику.
- Записник са рочишта требао би да садржи пажљиво састављен и потпун опис и објашњење поступка суђења на даљину, укључујући податке о видеоконференцијској платформи која је коришћена, физичким локацијама учесника који су учествовали на даљину, објашњењима правила поступка и упозорењима која су изречена учесницима.
- У случајевима када се рочиште снима, пажњу би такође требало посветити законима и прописима којима се уређује заштита личних података и приватности, као што је Општа уредба о заштити података (ГДПР). Требало би да размотрите и које делове рочишта не би требало снимати, примера ради, кад се проверава идентитет учесника или када се помињу личне информације. То би могло бити посебно важно у случајевима када се рочиште преноси уживо или снимак чини доступним.

²⁸ Bailenson, J. N. (2021). *Nonverbal Overload: A Theoretical Argument for the Causes of Zoom Fatigue*. *Technology, Mind, and Behavior*, 2(1), <https://doi.org/10.1037/tmb0000030>

- Имајте на уму и техничке претпоставке које морају бити испуњене будете ли у одређеном тренутку током рочишта морали да паузирате снимање, искључите тон или слику неког учесника.

Вођење рачуна о несвесној пристрасности

Требало би да водите рачуна о несвесној пристрасности у случају учесника који дају исказ путем видеовезе. На пример, нека истраживања упућују на то да се деца која сведоче путем видеовезе каткад доживљавају као мање веродостојна јер се не може са сигурношћу оценити то како се понашају или зато што се поротници распитују о разлозима због којих дете сведочи на даљину.²⁹

Вођење рачуна о утицају на стање здравља и безбедност

Суђење на даљину може утицати на ваше психичко и телесно стање. Рочишта на даљину каткад су захтевнија него рочишта уз физичку присутност учесника и могу изазвати осећај изолованости и одвојености.

²⁹ Goodman, G. S., Tobey, A. E., Batterman-Faunce, J. M., Orcutt, H., Thomas, S., Shapiro, C., & Sachsenmaier, T. (1998). Face-to-face confrontation: Effects of closed-circuit technology on children's eyewitness testimony and jurors' decisions. *Law and Human Behavior*, 22(2), 165–203. dostupno na: <https://doi.org/10.1023/A:1025742119977>; Antrobus, E., McKimmie, B.M., and Newcombe, P. (2016). Mode of children's testimony and the effect of assumptions about credibility. *Psychiatry, Psychology and Law*, 23:6, 922-940, pp.3 DOI: 10.1080/13218719.2016.1152927

Б. Утврђивање идентитета странака

Идентитет странака могуће је проверити на више начина:

- Од странака се може тражити да пред камером предоче личну карту или пасош. Ако постоје сумње или је слика исправе на екрану нејасна, са поступком не би требало наставити док се то питање не реши. Из разлога приватности, тај део рочишта не би требало интернетом преносити ни снимати.
- Од странака се може тражити да суду пре рочишта доставе скенирану копију своје личне карте или пасоша која се потом може упоредити са исправом предоченом пред камером на почетку рочишта, што суду омогућава да упореди и утврди веродостојну верзију.
- Од странке се може тражити да се претходно региструје одговарајућом личном исправом. Учесник се може регистровати путем интернета, помоћу електронског потписа, кроз националну базу података или преко неке друге дигиталне платформе. По потврди идентитета, може се приступити наставку рочишта.
- Потврду идентитета могуће је обавити у јавнобележничкој/адвокатској канцеларији или при каквом другом телу. Учесник може присуствовати рочишту на даљину из јавнобележничке или адвокатске канцеларије или из просторија неког другог тела. Тим се решењем истовремено осигурава потврда идентитета и сигурно окружење за учешће странке у поступку.
- Проверу идентитета може обавити полиција. На пример, полиција може потврдити идентитет учесника у његовом дому на почетку рочишта на даљину.
- Може се приступити препознавању странака или сведока. Ако суд не располаже никаквим другим решењем за утврђивање идентитета неке особе, њено препознавање и потврда њеног идентитета може се затражити од других учесника. Лажни искази подлежу кажњавању у складу са законом.

V. Начела понашања током поступка на даљину

Као судија, одговорни сте за управљање суђењем, вођење бриге о придржавању правила поступања и осигурање одговарајућег окружења. То ће током поступка захтевати пажњу и стрпљење. Како би се очувао ауторитет суда требало би се руководити међународним и домаћим стандардима правичног суђења, укључујући и Бангалорске принципе.³⁰

Препоруке за домаћа тела, судска већа, удружена судија и друга надлежна тела:

- Сва тела попут правосудних савета, министарстава правде, правосудних академија итд. одговорна су за припрему судија и учесника за суђење на даљину.
- Надлежна правосудна тела требало би да израде приручнике о томе како одржавати рочишта на даљину и да их ставе на располагање што ширем кругу судија (нпр. у облику подкаста, видео садржаја на својим интернет страницама и кроз друге врсте промоција).
- Те приручнике требало би достављати учесницима уз позив за рочиште, те их објавити на интернет страницама суда.

На почетку рочишта:

- Бригу о рочиштима на даљину требало би да води судски службеник који би требао да управља приступањем странака пре него што и сами ступите у виртуелну судницу.
- На почетку рочишта требало би да одредите која ће се све решења користити (нпр. искључивање звука уз задржавање слике и друге могућности, представљање особа присутних у судници, како постављати питања итд.).
- Објасните како ће се поступити у случају техничких сметњи.
- Уверите странке да су испуњени сви законски услови и да ће рочиште на даљину бити потпуно и поштено.
- Према потреби и у складу с правилима вашег суда, објасните да ће се рочиште снимити у дигиталном облику, али да га сами учесници не смеју снимати на сопствену руку.
- Објасните последице ометања поступка.

³⁰ Бангалорски принципи понашања судија, која је Правосудна група УН за јачање интегритета правосуђа донела 2001., а ревидирана су на Округлом столу председника судова одржаном 25. и 26. новембра 2002. у Хагу у Холандији, https://www.unodc.org/pdf/crime/corruption/judicial_group/Bangalore_principles.pdf

- Објасните учесницима да у вези с наведеним могу постављати питања.
- У овој би фази би требало размотрити одлагање рочишта ако учесници не располажу технологијом потребном како би им се омогућило пуно учешће.

Достојанство

- Достојанство рочишта на даљину важна је претпоставка гаранције ауторитета суда.
- Службено обележје суда требало би бити јасно видљиво. На дигиталној платформи требало би узети у обзир где је судија смештен на екран, као и како су други учесници поређани и распоређени у зависности од њихове улоге у поступку.
- Важну улогу у стварању професионалног и озбиљног радног окружења имају и одговарајућа расвета и позадина јер се тиме доприноси очувању интегритета суда и омогућава му се несметано одржавање рочишта.
- Употреба формалног - службеног језика и израза као и формалног начина ословљавања странака обвезна је за све учеснике.
- Побрините се за то да учесници поштују устаљена правила судског бонтона и добре праксе, што укључује следеће:
 - како се обраћати судији и другим учесницима;
 - како затражити реч;
 - правила повезана с форматом и редоследом одвијања одређеног рочишта;
 - последице за учеснике који ометају поступак; према потреби, упозоравање таквих учесника да ће им се искључити микрофон.
- Имајте на уму да би рочиште на даљину могло потрајати и захтевати додатне паузе за предах. Паузе би требало да буду довољно честе (нпр. пет до петнаест минута сваких 60-90 минута) како би се спречило оштећење вида и бол у очима. Учесницима би требало допустити да се током пауза крећу (излазе из просторије или зграде).
- Посматрајте учеснике током читавог поступка како би били сигурни да заиста учествују (нпр. проверавајте да ли се слика на екрану замрзла итд.) и предузмите брзе и примерене кораке ако се јаве такве тешкоће. Ако неки учесник није био у могућности да прати поступак, можда ћете морати да му поновите шта се у међувремену догађало.

- Како бисте осигурали несметано одвијање рочишта на даљину, требало би да се ослоните на помоћ осталог судског особља, па тако и стручњака за ИТ ако су доступни.

Поступање са учесницима који ометају рочиште - последице и санкције за ометање рочишта

Као судија дужни сте да одржите и осигурате ред током рочишта. То укључује и санкционисање сваког учесника који својим поступањем омета рочиште. При поступању са учесницима који ометају рочиште требало би поштовати међународне и домаће стандарде. Ако за рочишта на даљину нису донета никаква посебна правила, треба да се примењују иста правила која се односе и на рочишта која се одржавају уз физичко присуство учесника.

- У земљама у којима је то примењиво, странке би требало подсетити да се покушај снимања или преношења, односно снимање или преношење удског поступка, укључујући његове појединачне слике, сматра кривичним делом. Стога је снимање фотографија или видеозаписа незаконито и када је реч о рочишту које се одржава на даљину.
- Странке би требало подсетити да се кривичним делом сматра и давање лажног исказа.
- Сталном подсећању свих учесника на ту чињеницу могло би помоћи и ако би се на екрану током рочишта приказивало такво упозорење.
- Требало би да пратите учешће и понашање учесника током рочишта како бисте осигурали да му посвећују пуну пажњу и да су у потпуности укључени.
- Узупозоравајте учеснике на проблематично понашање.
- Према потреби, искључите им микрофон.
- Одредите паузу или одложите рочиште.
- У зависности од домаћег права и јавних политика, учесника који омета поступак удаљите са рочишта ако његово присуство није обавезно.
- Зависно од закона и прописа своје земље, изреците новчану казну или неку другу санкцију за ометање поступка.

На крају рочишта:

- Још једном проверите јесу ли све странке биле у могућност да прате поступак.
- Ако је примерено, донесите одлуку, а ако није, обавестите странке о томе када ће је добити.

Г. Комуникација између странке и адвоката

Комуникација између странке и адвоката загарантовано је право. Током рочишта на даљину могуће је да се она осигура на разне начине. За потребе рочишта неопходно је пронаћи програмске платформе које нуде одговарајуће механизме и функције којима се омогућава приватна и поверљива комуникација. Неки од примера су и следећи:

- **„Одвојене просторије“** – Одређене платформе нуде засебне одвојене просторије које се могу користити за приватну и сигурну комуникацију између два или више корисника.
- Могућност **„приватног ћаскања“** – Одређене платформе нуде могућност одвојеног приватног ћаскања која се током рочишта може користити за комуникацију између адвоката и странке.
- Предлагање адвокату и његовој странци да искључе микрофон како би и даље могли присуствовати рочишту, али тако да их други не могу чути.
- **„Остављање странке насамо“** – Суд може одредити кратку паузу и замолити остале учеснике да на одређено вријеме напусте платформу.
- Употреба других **приватних канала** – Суд би учесницима требало да омогући да комуницирају помоћу других апликација или телефоном докле год за то нема никаквих законских ограничења (примера ради, странка би са својим адвокатом могла да комуницира преко WhatsAppа, док би се само рочиште одржавало на Zoomu).

Д. Саслушање сведока на даљину

Општа разматрања

У свако доба морате будно пазити, активно одговарати и бити осетљиви на потребе и изазове на које наилазе странке и сведоци који дају исказ на даљину. Нарочито, морате водити рачуна о свим потешкоћама које би, на пример, могле произаћи из животног доба странке, њених интелектуалних и телесних способности или здравственог стања. Обзиром на неке од изазова повезаних са оценом веродостојности исказа сведока приликом саслушања на даљину, можда би требало да размотрите могућност шире примене писаних изјава датих под заклетвом. Према сведоцима и странкама које дају исказ на даљину треба поступати са достојанством и поштовањем.

Припрема

Размотрите могућност одржавања предрасправног рочишта како бисте проверили практичне и логистичке могућности суда и учесника.

Локација

- Исказе би требало давати са неутралних и сигурних локација.
- Суд може размотрити могућност да у сопственој згради осигура просторије из којих ће сведоци давати своје исказе. Те просторије требало би да буду опремљене рачунаром које садржи све функционалности ИТ-а потребне како би им се омогућило учешће на рочишту.
- Ако суд има повода за забринутост због могућег утицаја на исказ, лицу које даје исказ може наложити давање исказа са неке службено регистроване локације као на пример зграде суда, просторија неког одговарајућег државног тела, адвокатске канцеларије која заступа странку која га је позвала за сведока или канцеларије медијатора.
- Ако оптуженик даје исказ из притвора или затвора, та локација не би смела бити препознатљива по позадини, одећи оптуженог ни било каквих информација на екрану ако би то утицало на претпоставку његове невиности.
- Ако лице даје исказ са неке приватне локације као што је сопствени дома, о тој би адреси требало обавестити суд.

Подршка за сведоке

- Суд би требало да располаже инфраструктуром за подршку за потребе поступака на даљину, нпр. посебном просторијом за испитивање сведока, просторијом за чланове породице, образовном опремом и другим садржајима за чланове породице или децу.

- Према потреби, сведоцима би додатну подршку требало да пружи стручна лица (или старатељи).
- Сведоцима би требало осигурати судског тумача ако не говоре службени језик суда. То понекад изискује употребу посебних програмских платформи или посебно прилагођених интернет решења. Немојте подценити изазове одржавања рочишта на даљину на више од једног језика. Ти су изазови позамашни и за њихово савладавање нису прикладне све платформе. Та се питања морају решити унапред и о трошку суда.

Подршка и поступање с рањивим сведоцима

Посебну пажњу требало би у што ранијој фази посветити особама из рањивих група, чак и ако вас саме странке на то нису претходно упозориле. Рањивост се може утврдити на основу читавог низа елемената који би могли ограничавати способност појединца да учествује у поступку. То се, на пример, може закључити из њиховог животног доба, степена зрелости и могућности разумевања, менталних или телесних способности, друштвеног, културног и етничког порекла, њихових личних прилика, верских уверења, опхођења и говора, околности наводног кривичног дела, других околности, информација изнетих суду или питања која им се постављају.

Спречавање и поступање код незаконитог утицаја на сведоке

У оквиру права на поштено суђење и начела равноправности странака у поступку, сведоци не смеју бити изложени незаконитом утицају или притиску. Требало би:

- да размотрите шта сведок види на екрану у поређењу са сликом коју сами видите;
- да замолите сведока да се пред екраном смести тако да можете видети његове покрете;
- да замолите сведока да на почетку исказа да изјаву да није изложен никаквом незаконитом утицају и да у просторији у којој се налази нема никог осим њега;
- у случају рањивих сведока, па тако и малолетника, суд би требало да размотри могућност да уз њих буду присутна лица које им могу пружити стручну помоћ;
- код поступака у којима учествују малолетници, требало би искључити могућност утицаја родитеља на дете, посебно ако је дете жртва полног злостављања, при чему можете размотрити и могућност искључивања сваког родитеља или старатеља који је заинтересиран за исход поступка;
- да размотрите могућност коришћења услуга јавних бележника, ако су доступне, како бисте:

- омогућили сведоцима да исказ дају у писаном и прописно овереном облику; осигурали канцеларијски простор и техничку опрему потребну за учествовање сведока на рочишту које се одржава на даљину;
- проверили идентитет сведока и затим га потврдили пред судом прије него што овај узме његов исказ;
- да замолите сведока да вам допусти да просторију у којој седи „разгледате“ преко камере с његовог уређаја коју ће притом држати и окретати у разним смеровима. Према потреби, тај је поступак могуће поновити више пута током рочишта;
- да замолите сведока да свој исказ даје из просторије са само једним вратима, а затим се побринути да његова камера током поступка буде окренута према тим вратима. Затим од свакога ко уђе у просторију можете затражити да је сместа напусти;
- да замолите сведока да седне даље од екрана како бисте му онемогућили читање било каквог садржаја с рачунара. Ако постоји сумња да је сведок читао унапред припремљен текст исказа, размотрите могућност да му поставите додатна питања како бисте се уверили да ли је заиста тако;
- ако је допуштено, осигурате могућност поверљивог ћаскања, број мобилног телефона или неки други електронски уређај како бисте сједоку омогућили да вам се директно обрати буде ли га ишта бринуло;
- да искористите одвојене “просторије” на платформи како би сведоцима послужиле као „чекаоница“ пре него што им допустите да „ступе у судницу“;
- да објасните сведоцима и другим учесницима како током рочишта могу привући вашу пажњу (нпр. гестикулацијом, уз помоћ функције „ћаскања“, непосредним постављањем питања итд.);
- ако је на даљину потребно испитати више сведока који се налазе на истом месту, постоји опасност од њихове међусобне комуникације. Та опасност може створити додатне логистичке изазове који се разликују зависно од физичког уређења дотичног простора, а могуће је умањити ову опасност на више начина. На пример, суд може одабрати већу просторију с довољним бројем слободних столица на које могу да седну они који су већ дали исказ, али тако да остану у видокругу суда све док се не доврши испитивање свих сведока;
- о свим тим питањима, као и о опасности од незаконитог утицаја, треба повести рачуна при оцени веродостојности исказа сведока.

Када би суд требало да прекине или заустави сведока у давању исказа?

- ако постоје технички проблеми пример, ако је веза лоша;
- ако је сведок изложен принуди или претњи;
- ако нема довољних гаранција да се сведок налази у сигурном окружењу;
- ако суд не може да утврди идентитет сведока и ако га нико не може са сигурношћу препознати, у ком би случају давање исказа требало одложити до коначне потврде његова идентитета.

Б. Јавност рочишта

- Потребно је размотрити законске захтеве и техничка решења за отварање рочишта за јавност.
- Хоће ли рочиште бити отворено за све или само за оне који су се претходно регистровани или су су овлашћени да му приступе? Ако је тако, како ће се управљати њиховим приступом (нпр. помоћу пријава заштићених лозинком итд.)?
- Хоће ли за рочиште бити потребна претходна регистрација? Рочишта се могу интернетом преносити широј јавности или мањем броју посматрача који су се претходно регистровани и унапред пријавили.
- Проверите идентитет учесника који су се претходно регистровани како бисте осигурали делотворно санкционирање неовлашћеног снимања или преношења рочишта.
- На самом почетку рочишта упозорите посматраче, укључујући припаднике шире јавности и представнике медија, да је неовлашћено снимање или преношење рочишта незаконито. Исто тако, упутите их у последице таквог поступања.
- У неким У неким се случајевима снимак рочишта након његовог преноса уживо може објавити на интернет страницама суда или интернет платформама за дељење видео записа (нпр. YouTube).
- Представници медија могу да помогну и олакшају интернет приступ рочишту.

Може се размотрити и могућност да се у згради суда одреди посебна просторија у којој ће се новинарима на располагање ставити сигурна веза за праћење рочишта.

ПОГЛАВЉЕ 6. СИГУРНОСТ, ПРИВАТНОСТ И ЧУВАЊЕ ПОДАТАКА

Подсетник

- ✓ Рочишта на даљину требало би да се руководе стандардима из ГДПР-а и/или других домаћих закона и прописа о заштити података и приватности.
- ✓ Приватност и сигурност кључне су претпоставке неповредивости података, а могуће их је осигурати коришћењем шифровањем заштићених платформи у облаку (cloud), успостављањем back-up сигурносног система и претходним састављањем пописа учесника.
- ✓ Требало би да знате где се тачно налазе учесници рочишта на даљину.
- ✓ Размотрите могућности размене датотека преко конференцијске платформе или платформе за чување података у облаку, као и изазове које поставља електронска пошта.
- ✓ Коначно на суду је да одреди доказну снагу материјала прибављених на даљину или помоћу дигиталних средстава.

Провера веродостојности и сигурно чување докумената захтевају следеће:

- ✓ Копије порука или е-дописа морају садржати електронски временски жиг из кога су видљиви датум и време настанка сваке поруке и контактни подаци пошиљаоца.
- ✓ Ако већ нису у ПДФ-у, суд би све документе које прими требало да пребаца у тај формат и у њему их закључа, како би спречио њихово накнадно уређивање или мењање.
- ✓ Требало би контролисати приступ доказима који се размењују и чувају у дигиталном облику, а број приступних тачака би требало ограничити.
- ✓ Сваки поднесак са писаним доказима и предметима суд мора јасно именовати и побринути се да се може лако наћи.

Електронски потпис:

- ✓ Судије и судско особље требало би да буду упознати са применом електронског потписа.

- ✓ Судови би требало да размотре примену електронских потписа као средства за проверу аутентичности докумената.
- ✓ Судије би увек требало да провере локална правила суда ради потврде ваљаности електронских и дигиталних прописа, као и политику суда у погледу е-потписа.
- ✓ Електронски потпис се обично своди на електроско укуцавање имена у одговарајући простор унутар документа или на додавање електронске слике потписа.
- ✓ Дигитални потписи обично представљају сигурнију врсту електронских потписа и садрже јединствене знакове распознавања својствене како документу тако и потписнику, укључујући временски жиг.
- ✓ Документ који суд уручује, доставља или издаје у електронском облику обично се сматра потписаним ако је име укуцано у простор гдје би се иначе налазио потпис или ако садржи електронску или скенирану слику потписа.

Размена и чување:

- ✓ Приступ доказима који се размењују и држе у дигиталном облику требало би надзирати, а број приступних тачака ограничити.
- ✓ У електронском контролном дневнику би требали бити евидентирати подаци кад је приступљено датотекама и ко им је приступио.
- ✓ У Смерницама Комитета министара износе се корисна упутства о држању, чувању и архивирању података.

A. Увод

Смернице Комитета министара Савета Европе о електронским доказима³¹ садрже низ основних, начела која треба имати на уму при поступању са електронским доказима:

- „На суду је да оцени могућу доказну снагу електронских доказа у складу са домаћим правом.“³²
- „Електронске доказе требало би оцењивати исто као и друге врсте доказа, посебно обзиром на њихову прихватљивост, аутентичност, тачност и потпуност.“
- „Поступање са електронским доказима не би требало да доводи странке у неповољан положај или да једној од странака даје недозвољену предност у односу на друге.“
- „Потребно је и поставити питање који је правни основ за достављање доказа у електронском облику.“
- „На простору ЕУ-а примењује се Општа уредба о заштити података (ГДПР) која се базира на седам начела, а то су: законитост, правичност и транспарентност; ограничавање сврхе; смањење количине података; тачност; ограничење чувања; интегритет, поверљивост (сигурност); и одговорност.“
- „Требало би да водите рачуна о питањима повезаним са електронским доказима, али на странкама је да се побрину за сигурно достављање података суду.“

Надаље, у складу с начелом равноправности странака у поступку, у Смерницама се наводи и следеће:

- „Поступање са електронским доказима не би требало доводити странке у парничном или управном поступку у неповољан положај. На пример, странку не би требало онемогућити у оспоравању веродостојности електронског доказа, а ако суд странци допусти достављање електронског доказа искључиво у штампаном облику, тој странци не би требало онемогућити достављање одговарајућих метаподатака ради доказивања поузданости тог преписа.“³³

³¹ Смернице Комитета министара Савета Европе о електронским доказима у парничним и управним поступцима (које је Веће министара дониело 30. јануара 2019. на 1335. седници заменика министара) <https://rm.coe.int/guidelines-on-electronic-evidence-and-explanatory-memorandum/1680968ab5>

³² *Видети и Европски суд за људска права, Garcia Ruiz против Шпаније*, бр. 30544/96, тачка 28.

³³ Смернице Комитета министара Савета Европе о електронским доказима у парничним и управним поступцима (које је Веће министара дониело 30. јануара 2019. на 1335. седници заменика министара), [CM\(2018\)169-add1final: https://rm.coe.int/guidelines-on-electronic-evidence-and-explanatory-memorandum/1680968ab5](https://rm.coe.int/guidelines-on-electronic-evidence-and-explanatory-memorandum/1680968ab5)

Како је објаснио Одбор министара:

- „Електронске доказе не би требало ни дискриминисати нити им давати предност у односу на друге врсте доказа.“
- „Судови би требало да заузму неутралан став према технологији. То значи да би требало прихватити сваку технологију којом се доказује веродостојност, тачност и потпуност података.“

ГДПР и домаћи закони о заштити података и приватности примењиваће се на рочишта на даљину и комуникацију у судским поступцима на простору ЕУ-а, а обрада личних података изван ЕУ-а може да подлеже уређењима заштите података која су иста као она из ГДПР-а.

Б. Врсте писаних доказа

Документарни докази обухватају е-пошту, фотографије, видеозаписе итд. било у физичком или у електронском облику. Најчешће врсте доказа који се размењују на рочиштима на даљину су документи, е-пошта, видеозаписи и текстуалне поруке. Кад је реч о материјалним доказима (оружју итд.), предмети се могу фотографисати или снимити, а те слике или снимци се могу затим ставити на увид дељењем екрана.

- Суд мора допустити достављање дигиталних доказа у електронском облику. Према потреби, суд мора упутити странке у тај поступак и осигурати техничке услове за размену и коришћење таквих доказа.
- Као судија, електронске доказе морате у свако доба чувати на електронским уређајима које одржавате ви или суд.

В. Питања приватности и поверљивости

Приватност и сигурност кључне су претпоставке неповредивости података, а неповредивост података пресудна је за правично суђење. Приватност се може осигурати на следеће начине:

- Судови би требало да се користе енкрипцијом (шифровањем) заштићеним видеоконференцијским платформама у облаку.
- Као што је већ речено, свакако је препоручљиво да се учесници кад год је то могуће рочиштима на даљину прикључују стабилном интернет везом успостављеном преко LAN-а/Ethneta, а не помоћу бежичних (WiFi) прикључака. Суд би у то требало да упути учеснике пре рочишта.
- При вођењу поступка на даљину, суд би за потребе сваког рочишта требало да располаже сигурносним системом и одреди стручњака за ИТ који ће пратити исправност електронских поставки система и пружати техничку подршку.
- Са странкама би требало унапред договором утврдити и доставити им попис учесника са њиховим пуним именом и презименом, стручним звањем и подацима о локацији са које ће се прикључити рочишту. Ако је рочиште отворено за јавност и/или ће га пратити медији, учеснике би о томе требало унапред обавестити.
- Ви или ваш стручњак за ИТ смете дозволити да се рочишту на даљину прикључе искључиво особе са одобреног или претходно пријављеног пописа учесника, зависно од унапред договорених услова у погледу јавности рочишта.
- Требало би да постоји могућност одвајања у засебне виртуелне просторије, а приступ тим просторијама требало би заштитити лозинком.

Ако је рочиште јавно, потребно је заштитити право на приватност. Као судија, дужни сте примјењивати разне алате и побринути се за постизање те равнотеже:

- Научите да се служите платформама. Упознајте се са поставкама и својствима уобичајених платформи, као и са заштитом приватности учесника и присутних припадника јавности.
- Припадници јавности који желе да присуствују рочишту, као и представници медија, могу од судије да затраже да им дозволи учешће или присуство.

- Ако је рочиште од велике јавне важности и ако је отворено за јавност, увек би требало да тражите додатне техничке механизме заштите ради провере идентитета свих овлашћених учесника који су затражили виртуелни приступ.
- Као судија, одговорни сте за преношење рочишта. Од пресудне је важности да припаднике јавности и представнике медија унапред упознате са поступком како бисте осигурали придржавање правила и спречили неовлашћено ометање поступка или непримерену употребу снимака са суђења.
- Ако се за преношење рочишта користи YouTube, на почетку рочишта требало би јасно упозорити да ће се на њему износити лични подаци.
- Учешће (присуство) припадника јавности и представника медија може се омогућити преко сигурне везе.
- Чак и ако је рочиште јавно, требало би увек размотрити локалне налоге за искључивање сведока како претходно дати искази не би утицали на сведоке које тек треба испитати.

Претње приватности могу се поделити у неколико група:

Неовлашћен приступ доказима

Неовлашћен приступ доказима приликом рочишта на даљину и размена дигиталних доказа може довести до нарушавања приватности и угрозити читав судски поступак.

Локација

Морате знати где се тачно налазе странке и сведоци који учествују у поступку на даљину. Њихова локација може представљати претњу за сигурност и приватност, посебно у случајевима насиља у породици. У неким земљама сведоци су дужни да дају заклетву да нико други није присутан нити да их нико не слуша. Као што је већ речено, да би се ограничило било какво уплитање те врсте, могу се применити методе као што је тражење од сведока да полако прође камером по просторији како би доказао да је заиста сам.

Размена датотека

Размена датотека преко конференцијске платформе или платформе за чување података у облаку сигурнија је од кориштења е-поште. Међутим:

- Морате увек водити рачуна о осјетљивости података, врсти рочишта о којој је реч и потребном нивоу сигурности.

- Е-пошта нашироко је доступна, али понекад не представља посебно сигурно решење за пренос осетљивих података. Поруке е-поште могу да садрже грешке као што су погрешан наслов поруке, пропуштање стављања намераваног прилога или се може приложити датотека која нема никакве везе с предметом. Датум слања и примања може створити забуну око тога која је верзија најактуелнија. Осим тога, поруке е-поште су са гледишта сигурности честе тачке уласка штетних вируса и оштећујућих компјутерских програма.³⁴

³⁴ Савезни истражни биро (FBI) (2021.), Ресурсни центар за сигурносну политику CJIS-а [на интернету].
Dostupno na: <https://www.fbi.gov/services/cjis/cjis-security-policy-resource-center>

Г. Потврђивање веродостојности докумената и гаранција сигурности података

Манипулисање подацима и њихово мењање представљају значајне ризике за интегритет доказа. Електронски докази могу се мењати како би се променили датум и време њиховог настанка и њихов садржај. Добра праска поступања са доказима важна је ради осигурања заштите дигиталних доказа од намерних и ненамерних измена.³⁵

- Доказе би требало достављати у њиховом изворном облику.
- Странка која се позива на неки доказ требала би бити у могућности да изнесе податке који говоре у прилог његовој веродостојности, као што су метаподаци и потврде добијене од проверених провајдера.
- Суд би увек требало да размотри поузданост доказа, као и њихов извор.
- Снимци екрана са порукама корисни су и садрже податке који омогућавају утврђивање идентитета јер поруку повезују са њеним пошљаоцем. За потребе утврђивања веродостојности може послужити исказ или под заклетвом дата изјава да копија представља вјеродостојан и тачан приказ текстуалних порука.
- По могућности, копије текстуалних порука или порука е-поште требало би да садрже временски жиг из кога су видљиви датум и време настанка сваке поруке и контакт податци пошљаоца (број телефона и/или адресу е-поште).³⁶
- Како би се спречиле њихове измене, све би документе требало пребацити у ПДФ-формат и у њему их закључати.
- Јавнобележничка овера докумената често се користи као начин осигурања вјеродостојности судских исправа и изјава странака. Међутим, она може бити скупа обзиром на утрошено време и новац.

Домаћим законодавством и правилима одредиће се потребне претпоставке за потврђивање веродостојности докумената. Ту се, на пример, може радити о следећем:

- да је документ поднет у електронском облику и попраћен дописом;
- да је документ поднет уз електронски потпис.

³⁵ UNODC (2021.), *Кибернички криминал, Модул 6*. Кључна питања: Поступање с дигиталним доказима [на интернету]. Доступно на: <https://www.unodc.org/e4j/en/cybercrime/module-6/key-issues/handling-of-digital-evidence.html>

³⁶ *Текстуалне поруке као доказ: кратка упутства за поступање*, MassLegalServices, 24. listopada 2019., <https://www.masslegalservices.org/content/text-messages-evidence-how-overview>

Електронски потписи

За вођење судског поступка на даљину кључно је да се документи достављају суду технолошким и електронским средствима. Суђење на даљину биће флексибилније ако судске управе буду у могућности да осигурају да се судијама и особљу омогући електронско потписивање одређених докумената. Судије и судско особље требало би да буду упознати са применом електронских потписа како би могли решавати питања као што су утврђивање идентитета и провера аутентичности и веродостојности електронског документа.

Судови би требало да размотре могућност примене електронских потписа као средства за потврду аутентичности докумената при изношењу доказа.³⁷ Уредбом eIDAS³⁸ поставља се оквир за коришћење електронских потписа и услуга потврде аутентичности-веродостојности.³⁹

Електронски потпис је „свака врста потписа у електронском облику”.⁴⁰ У Уредби eIDAS⁴¹ „електронски потпис“ дефинише се као „подаци у електронском облику који су придружени или су логички повезани са другим подацима у електронском облику и које потписник користи за потписивање”.⁴²

Под условом да је у складу са меродавним прописима,⁴³ електронски потпис ће имати једнак статус као и својеручни потпис и тумачити се као намера потписника да буде обвезан условима потписаног документа.⁴⁴

Уредбом eIDAS⁴⁵ утврђују се три нивоа електронског потписа:

- „обичан“ електронски потпис,

³⁷ Autenti (2021.), Које се методе могу користити за потврђивање веродостојности особа које стављају електронски потпис? [на интернету]. Доступно на: <https://autenti.com/en/blog/what-methods-can-be-used-to-authenticate-people-who-place-an-electronic-signature>

³⁸ Европска комисија (2021.), Обликовање дигиталне будућности Европе: Уредба eIDAS [на интернету]. Доступно на: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/eidas-regulation>; Уредба (ЕУ) бр. 910/2014 Европског парламента и Комисије од 23. јула 2014. о електронској идентификацији и услугама поверења за електронске трансакције на унутрашњем тржишту и стављању ван снаге Директиве 1999/93/ЕЗ, <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2014/910/oj>. Уредба о електронској идентификацији и услугама поверења за електронске трансакције на унутрашњем тржишту позната је и као „Уредба eIDAS”.

³⁹ За додатне смернице видети <https://rm.coe.int/cepej-2021-15-en-e-filing-guidelines-digitalisation-courts/1680a4cf87>; <https://www.coe.int/en/web/cdcj/activities/digital-evidence>; <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32014R0910&qid=1645791279459&from=EN>; и <https://matsne.gov.ge/ka/document/view/3654557?publication=1> <https://signify.ge/legal>

⁴⁰ Cryptomathic (2021.), Што је електронички потпис? [на интернету]. Доступно на: <https://www.cryptomathic.com/products/authentication-signing/digital-signatures-faqs/what-is-an-electronic-signature>

⁴¹ Уредба (ЕУ) бр. 910/2014 Европског парламента и Већа од 23. јула 2014. о електронској идентификацији и услугама поверења за електронске трансакције на унутрашњем тржишту и стављању изван снаге Директиве 1999/93/ЕЗ.

⁴² eIDAS, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:32014R0910&from=EN#d1e791-73-1>

⁴³ eIDAS у Европској унији: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:32014R0910&from=EN#d1e791-73-1>; NIST-DSS у САД-у, <https://nvlpubs.nist.gov/nistpubs/FIPS/NIST.FIPS.186-4.pdf>; и ЗертЕС у Швајцарској, Разумевање ZertES-а – швајцарског федералног закона о електронским потписима, <https://www.cryptomathic.com/news-events/blog/understanding-zertes-the-swiss-federal-law-on-electronic-signatures>

⁴⁴ Шта је електронски потпис?, <https://ec.europa.eu/digital-building-blocks/wikis/display/CEFDIGITAL/What+is+eSignature>

⁴⁵ Уредба eIDAS, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:32014R0910&from=EN#d1e791-73-1>

- напредан електронски потпис и
- квалификовани електронски потпис.

Обичан електронски потпис може се односити на исписивање вашег имена у поруци е-поште.⁴⁶

Према члану 26. Уредбе еИДАС, напредним електронским потписом сматра се електронски потпис који испуњава следеће захтеве:

- (а) на несумњив начин је повезан са потписником,
- (б) омогућава идентификацију потписника,
- (ц) израђен је коришћењем података за израду електронског потписа које потписник може, уз високи ниво поуздања, користити под својом искључивом контролом; и
- (д) повезан је са њим потписаним подацима на начин да се може открити било која накнадна измена података.⁴⁷

Инфраструктура јавног кључа (PKI) најкоришћенија је технологија, а заснива се на примени сертификата и криптографских кључева.⁴⁸

Према дефиницији из члана 3. Уредбе еИДАС, квалификовани електронски потпис (QES) је „напредан електронски потпис који је израђен помоћу квалификованих средстава за израду електронског потписа и заснива се на квалификованом сертификату за електронске потписе”.⁴⁹ Средства за израду електронских потписа дефинисана су као „конфигурисани софтвер или хардвер који се користи за израду електронског потписа”, а могу обухватати паметне картице, СИМ-картице и УСБ-прикључке. Ако уређај није у физичком поседу потписника, могу се користити и “средства за израду електронског потписа на даљину”.⁵⁰

⁴⁶ Шта је електронски потпис?, <https://ec.europa.eu/digital-building-blocks/wikis/display/CEFDIGITAL/What+is+eSignature>

⁴⁷ Уредба еИДАС, члан 26., <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:32014R0910&from=EN#d1e791-73-1>

⁴⁸ Шта је електронски потпис?, <https://ec.europa.eu/digital-building-blocks/wikis/display/CEFDIGITAL/What+is+eSignature>

⁴⁹ Уредба еИДАС, члан 3., <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:32014R0910&from=EN#d1e791-73-1>

⁵⁰ Шта је електронски потпис?, <https://ec.europa.eu/digital-building-blocks/wikis/display/CEFDIGITAL/What+is+eSignature>

Д. Размена и чување

Приступ доказима који се размењују и чувају у дигиталном облику требало би контролисати, а број приступних тачака ограничити. Електронски контролни дневник би требало да евидентира када је приступљено датотекама и ко им је приступио. У Смерницама Одбора министара⁵¹ износе се корисна упутства о смештају, чувању и архивирању података:

- „Електронске доказе требало би чувати на начин којим ће се очувати њихова читљивост, доступност, целовитост, веродостојност, поузданост као и, према потреби, поверљивост и приватност.“⁵²
- Требало би их чувати у њиховом „изворном облику“ (тј. не у облику преписа) и у складу с меродавним законима.⁵³
- „Требало би дугорочно гарантовати читљивост и доступност сачуваних електронских доказа, уз вођење рачуна о развоју ИТ технологије.“⁵⁴
- „У свако доба требало би чувати неповредивост електронских доказа.“⁵⁵
- „Судови би електронске доказе требало да архивирају у складу с домаћим правом. Електронске архиве требало би да испуњавају све сигурносне захтеве и требале би гарантовати неповредивост, веродостојност, поверљивост и квалитет података као и поштовање приватности.“⁵⁶

⁵¹ Смернице Комитета министара Савета Европе о електронским доказима у парничним и управним поступцима (које је Комитет министара донео 30. јануара 2019. на 1335. седници заменика министара), ЦМ(2018)169-add1final: <https://rm.coe.int/guidelines-on-electronic-evidence-and-explanatory-memorandum/1680968ab5>

⁵² Ibid, Смернице: „Складиштење и чување“, тачка 25., стр. 11.

⁵³ Ibid, Образложење Смерница: „Складиштење и чување“, тачка 44., стр. 26.

⁵⁴ Ibid, Смернице: „Складиштење и чување“ тачка 27., стр. 11.

⁵⁵ Ibid, Образложење Смерница: „Складиштење и чување“, тачка 46., стр.27.

⁵⁶ Ibid, Смернице: „Архивирање“, тачка 28. стр. 11.

Овај пројекат је омогућен захваљујући бесповратним средствима и трајној помоћи Бироа за међународну борбу против трговине дрогом и сузбијање криминала (ИНЛ).

CEELI Institute

Villa Grébovka

Havlíčkovy Sady 58

120 00 Prague

Czech Republic

www.ceeliinstitute.org

office@ceeli.eu